DE BONGARD

Tijdschrift

JAARGANG 25 NUMMER 1 Eerste kwartaal 2013

HEEMKUNDEVERENIGING SIMPELVELD-BOCHOLTZ

" DE BONGARD "

DE BONGARD

TIJDSCHRIFT VAN HEEMKUNDEVERENIGING
“DE BONGARD”
SIMPELVELD – BOCHOLTZ

JAARGANG 25 NUMMER 1 Eerste Kwartaal 2013

COLOFON

Eindredactie en vormgeving:

O.A. Reitz

Adres voor kopij en reacties:

Postbus 21009
6369 ZG Simpelveld

ISSN 1383 – 9896

E-Mail:
debongard@hotmail.com

SLUITINGSDATUM KOPIJ VOLGENDE PERIODIEK:
01 Juni 2013

INHOUDSOPGAVE

Thema	Auteur	Pag.
Voorwoord	A. Hamers	2
Apotheek van Sint Agatha	D. Jaegers	4
Simpelveld en Bocholtz tussen 1770 en 1820	J. Van der Werf	18
Sjuttekap	F. Stolman	22
Es ee koaf nit zoepe wilt (toelichting Sjuttekap)	L. Wolters	23
Jaarprogramma 2013	W. Wierts	26
Agenda ALV	W. Wierts	27
Aankondiging Dialectavond	A. Franssen	28
Aankondiging Excursie Meerssen	H. Backbier	29
Aankondiging Midzomernachtswandeling	H. Backbier	30
Loërdaag 2013	P. Schnackers	31
de pomerio	P. Schnackers	32
Verslag lezing Romeinse villa ontwikkeling	B. Meijs	33
Ondergrondse kolentrein op perron Simpelveld is verhuisd naar elders	M. Dreuw	35
Historisch Erfstuk weg uit Limburg	M. Dreuw	37
Rentmeester der Graafin van Naßsau	H. Hermans	38
Reacties op Bokkenrijders believen België	H. Hermans	40
Beelde va hei en heierum	P. Schnackers	44
Overzicht inhoudsopgaves 2012	O. Reitz	45

De verantwoordelijkheid voor de inhoud van het artikel ligt bij de auteur(s).

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, via magnetische media of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Dit tijdschrift verschijnt vier maal per jaar en is gratis voor leden van “De Bongard”. De kosten voor het **lidmaatschap van “De Bongard” bedragen € 14,= per jaar.**
Aanmelden voor een abonnement (lidmaatschap) kan op ons adres:
Secretariaat De Bongard, Postbus 21009, 6369 ZG Simpelveld of via onze website www.debongard.nl

Bankrek.: Rabobank nr. 115103406.

Voorwoord

Hallo leden,

Ik heb het nog even opgezocht: vorig jaar ben ik begonnen met u te feliciteren met het 25 jarig jubileum van onze vereniging. We hadden toen veel plannen. Nu zijn we een jaar verder. Een 'gewoon' jaar voor onze vereniging. Ik wil u toch graag nog even meenemen naar alle activiteiten die we in 2012 gedaan hebben naast ons normale programma met twee **lezingen**, vier **periodieken** waarvan één themanummer, een **expositie**, een **film**, twee **excursies** en een **wegkruiswandeling**:

- De **dialectavond** die normaal alleen in Simpelveld werd gehouden is ter ere van ons jubileum ook in Bocholtz gehouden. Dit heeft geleid tot twee druk bezochte avonden. Vanwege dit succes zal ook dit jaar de dialectavond weer in beide kernen georganiseerd worden.
- Uitgave van het boek 'Simpelveld en Bocholtz door de ogen van **Arnold Dydden**, pastoor 1571-1616'. Vanwege deze uitgave was ook onze expositie vorig jaar gewijd aan pastoor Dydden. Van dit boek zijn 350 stuks gedrukt en inmiddels zijn er zoveel verkocht dat we 90% van de kosten al weer terug hebben verdiend. De boekpresentatie vond plaats tijdens de jubileumavond.
- **Jubileumavond** waarbij vele leden van het eerste uur in het zonnetje werden gezet.
- Tijdens de dit jaar door onze vereniging georganiseerde **Heemkunde contactdag** hebben wij ons gepresenteerd aan alle andere heemkundeverenigingen uit Parkstad en Heuvelland.
- **Taxatie op locatie** was een overweldigend succes. Er waren zo veel mensen die iets wilden laten taxeren dat niet iedereen aan de beurt is gekomen die dit wilde. Wellicht is dit nog eens voor herhaling vatbaar?
- **Etalage wedstrijden** werden zowel in Bocholtz als in Simpelveld georganiseerd.
- Uitgave van het boek '**Hoeve De Hof**, Edelen en boeren, kozakken en spoken'. Ondanks dat het boek net voor het einde van het jaar uit gekomen is, zijn ook hiervan inmiddels zo veel verkocht dat de kosten bijna terug verdiend zijn.

De boekenverkoop ging in december zo hard dat we zelfs het in 2010 uitgegeven boek 'Dorpsportretten Simpelveld' opnieuw hebben laten drukken in een kleine oplage.

Dit jaar zijn we begonnen met de lezing van dhr. Patelski over Limburgse verwantschappen. Een lezing over **genealogie** en de Limburgse verwantschappen van bekende en minder bekende Nederlanders. Een avond met veel humoristische momenten.
Dit beloofd wat voor de door de sectie Genealogie georganiseerde cursus 'Genealogie en Internet' die ook door dhr. Patelski gegeven wordt en binnenkort start.

Binnenkort staan ons nog de volgende zaken te wachten: lezing archeologie (19 maart), wegkruiswandeling (goede vrijdag 29 maart, kerk Bocholtz), ledenvergadering met aansluitend de in Simpelveld opgenomen film **'Klokken van Simpeldorp'** van Dorus (9 april), dialectavonden in Bocholtz (26 april) en Simpelveld (12 april). Maar daarover in het volgende nummer meer.

Al enkele keren heb ik u in het voorwoord bericht over onze collectie **glasnegatieven** die we hebben gekregen van klooster Damiaan. Na het scannen hiervan hebben wij u tijdens diverse

gelegenheden een gedeelte van deze foto's laten zien en u gevraagd naar de namen van de personen die hierop te zien waren. Hierdoor is een gedeelte van de namen bekend.
Intussen staan alle foto's op onze website. Samen met de namen die inmiddels bekend zijn. Kijk op onze website **www.DeBongard.nl**, ga naar 'secties' en kies 'Audio visuele documentatie'. Indien u aanvullende informatie heeft over de personen op deze afbeeldingen zouden wij die graag van u ontvangen via één van de bestuursleden of via een email naar DeBongard@hotmail.com.

Voorbeeld van glasnegatieven

Afgelopen jaar was een van de periodieken die u heeft ontvangen het themanummer over Loreto. Dit was natuurlijk naar aanleiding van het definitieve vertrek van de zusters uit Simpelveld. Naar aanleiding van dit themanummer hebben wij nog enkele artikelen ontvangen met betrekking tot **Loreto**. Het plan is om komend jaar (2014) nogmaals een themanummer Loreto uit te geven indien we voldoende kopij ontvangen hiervoor. Daarom de vraag aan u: welke herinneringen heeft u aan Loreto? Schrijf het op en wij zullen zien of we dit kunnen plaatsen in dit themanummer.
Zo hebben wij ook nog artikelen ontvangen betreffende WOII. Indien wij voldoende aanvullende kopij van u krijgen over WOII in onze regio, kunnen wij dit jaar (2013) een derde **themanummer WOII** maken. Dus heeft u nog verhalen, anekdotes of … laat het ons weten.

Namens het bestuur,

Armin Hamers
telefoon 045-5445482 of email DeBongard@hotmail.com

Apotheek van Sint Agatha[1]

Door: Donné M.H. Jaegers

Simpelveld en Bocholtz door de ogen van Arnold Dydden blijft fascineren. Het is ook een boeiend boek, maar niet een, dat je in één ruk achter elkaar uitleest. In het boek komen de meest uiteenlopende onderwerpen aan de orde en een daarvan heeft van het begin af aan mijn bijzondere belangstelling gehad: de aantekeningen over de de soms niet malse discussies over de rechten en plichten die samenhingen met de St. Julianus kapel in Bocholtz. Het klooster van de Kruisheren in Aken is daar de tegenspeler van de pastoor van Simpelveld en van mijn belangstelling voor dat klooster in Aken en mijn relatie met dat van de Kruisheren in St. Agatha, heb ik al eerder in De Bongard geschreven.[2]

Bij lezing van folio 157v in het *Dyddenboek*[3] schoot me een nieuwe overeenkomst te binnen. Dydden was weliswaar een Norbertijn en geen Kruisheer, maar ook hij doet iets wat ik eerder veelvuldig tegen gekomen was in interne stukken van de hand van de Kruisheren van St. Agatha.

Dydden beschrijft op enig moment de vernieuwing van de inkomsten van de jaardiensten van de kerk in Simpelveld en Bocholtz in 1596 en op het eind van een vele pagina's lange opsomming van inkomsten schakelt hij zonder enige inleiding om op een heel ander onderwerp: hij geeft de receptuur van twee geneesmiddelen. Van de een beschrijft hij hoe men vervolgens er een soort smeersel van moet maken. Van het andere geneesmiddel beschrijft hij hoe er pillen van gemaakt kunnen worden. En zo'n zelfde werkwijze had ik aangetroffen in de dossiers, kasboeken of andere archivalia van het

[1] Dit is een bewerking van een bijdrage in een boek, *POSTE RESTANTE,* aangeboden aan de prior van St. Agatha t.g.v. het 800-jarig bestaan wereldwijd van de Orde der Kruisheren in september 2010. Dank aan Luc Wolters voor de beoordeling van het idee van een bewerking en zijn suggesties voor de uitwerking, waar dankbaar gebruik van is gemaakt.

[2] Zie De Bongard, 2009, nummer 4.

[3] Pag. 269.

archief van het Kruisherenklooster St. Agatha bij Cuijk. Daar kan men tussen de bladen veel losse papiertjes vinden. Soms betreft het primaire aantekeningen over ontvangsten of gedane betalingen. Dan weer bevat het papiertje aantekeningen over de hopeloze financiële positie van een werknemer of blijkt de schrijver bekend te zijn met het -dominante- karakter van de vrouw van een knecht. En op de achterkant van een envelopje blijkt een kloosterling het recept voor een bepaalde zalf geschreven te hebben.
Papier was schaars en kostbaar in oude tijden en het kleinste stuk was groot genoeg voor receptuur met gebruiksaanwijzing voor drankjes, poeders, zalven of andere medicijnen tegen ziekten bij mens en dier.

Ook de kosters van Sint Agatha hielden boek van uitgaven en van ontvangsten. Twee kostersdagboeken getuigen daarvan vandaag de dag nog over de periode 1734-1823 en 1735-1832.[4] We moeten aannemen, dat in die periode van bijna een eeuw meerdere kosters bij het klooster in functie zijn geweest. Deze kosterskasboeken noemen niet de naam van één van de kosters uit die periode. Wel blijkt uit een van die boeken, dat (meerdere van?) die goede mannen zich naast hun werk ook intensief bezig gehouden moet hebben met de geneeskunst en meer in het bijzonder met de farmacie.

Ook vindt men in kasboeken van andere functionarissen van Sint Agatha recepten voor medicatie ter bestrijding van een breed scala aan kwalen en aandoeningen. Bepaalde formuleringen in de recepturen voor het bereiden en gebruiken van zalven, drankjes of andere medicijnen wijzen erop, dat de schrijver ervan ook praktijkervaringen gehad moet hebben met zowel het bereiden als toepassen. De conclusie lijkt dan ook gewettigd, dat kloosterlingen van Sint Agatha in bepaalde perioden serieuze belangstelling voor geneeskunst en de farmacie gehad moeten hebben. [5]

Echt verwonderlijk is dat ook weer niet. Geneeskunst en godsdienst zijn van oudsher eng met elkaar verbonden. In bepaalde perioden en religies was de tempel de plaats waar de priester als arts bemiddelde tussen godheid en patiënt. De geneeskunst komt later los van de mystieke omgeving van de godsdienst. Het christelijk geloof verbood zelfs

[4] SA AR-P017, inv. nr. 195, zie ook inv. nrs. 106 en 107.
[5] In de volksdevotie werd de hulp van St. Odilia, patrones van de o.s.c., ingeroepen voor hulp bij allerlei kwalen en ook gold de regel, dat in elk klooster één Kruisheer de taak had het z.g. Odiliawater te verstrekken op verzoek.

vergaande medische ingrepen, omdat die in strijd waren met de opvatting, dat elke kwaal die zich manifesteerde een innerlijke kant had. Een gevolg van die holistische visie was, dat het lange tijd religieuzen verboden is geweest een medische studie te volgen. In 1131 was de kerk al duidelijk daarover: "*Ecclesia abhorret a sanguine*." Een kerk die gruwt van bloed, staat uiteraard geen medisch experimenten toe of het verrichten van sectie.
De desondanks bestaande religieuze geneeskunde van het christendom is gestoeld op caritas en vertrouwen in de wonderdoende Christus Medicus. Verplegen van zieken en bouwen van hospitalen staat bij de beoefening van de caritas hoog aangeschreven.[6] Ook bij verscheidene kruisherenkloosters hoorde een hospitaal, bijvoorbeeld het klooster te Bentlage.[7] Vanuit Bentlage werd het klooster Ter Apel gesticht en ook dat had op zijn erf een *seyckenhuesz*.[8]

Een overzicht en korte bespreking van nagenoeg alle gevonden receptuur voor bereiding van medicatie volgt hierna verspreid over twee hoofdstukken. De bespreking van elk recept sluit ik af met een kort commentaar op samenstelling en geadviseerd gebruik vanuit de bril van de huidige medische- en farmacologische wetenschappen. Een oncoloog en een apotheker[9] waren zo welwillend de beschreven aandoeningen, recepten en gebruiksaanwijzing te bestuderen en van commentaar te voorzien.

Geneeskrachtige kruiden waren tot de opkomst van de synthetisch gemaakte medicatie de belangrijkste geneesmiddelen. Veelvuldig worden dan ook kruidenmengsels voorgeschreven bij de bereiding. Eén recept moet gemaakt worden met en van een werkelijk indrukwekkende hoeveelheid kruiden. Ik prijs me daarom gelukkig, dat ook een botanicus bereid is geweest juist op dat soort recepten zijn visie te geven over mogelijk effect of betekenis van de kruiden.

[6] Een voorbeeld daarvan geeft het schilderij waarmee dit onderdeel begint: de H. Machutus in bisschopsgewaad geneest een blind kind, Jacob de Wit (?) 1700-1800, VW-P017-A0094.
[7] In Duitsland, met een mooie en grote expositieruimte waarin o.a. prachtige houten beelden en kostbare manuscripten.
[8] Bepaalde delen over religieuze geneeskunde en de betekenis van caritas in dat verband heb ik ontleend aan "*De akker is de wereld*"een uitgave van de Kruisheren Ter Apel, 1990, SA AR-P017, inv. nr. 2487.
[9] Mijn bijzondere dank gaat voor die hulp daarom uit naar Dr. L.V. A.M. Beex, internist en oncoloog, Drs. R.J Hillegers, amateur-botanicus te Malden en Drs. M. Lourens, apotheker te Malden.

lchemie of toch al farmacie[10]

Als eerste het recept voor een drank voor lijders aan *de vallende sieckte.* En voor de mens op reis, is datzelfde medicijn ook in poedervorm voorzien, want dat is veel praktischer, nietwaar. Met twijfelaars aan zijn product lijkt de bedenker al op voorhand rekening gehouden te hebben. Hij claimt immers, dat de goede werking proefondervindelijk is vastgesteld en meldt *Probatum est* aan het slot van de receptuur.

Hertaald ziet het recept voor deze drank en voor de poedervariant ervan als volgt uit:

Recept voor de vallende ziekte

Neem een schenkeltje uit een varkenskop. U vindt dat tussen de oren. Verpulver dat in een vijzel. Voeg daarna een lood gember toe. Zout het verpulverde schenkeltje. Neem het daarna in met een pint witte wijn. Vervolgens moet men gaan zweten. Herhaal dit maximaal drie keer of neem het gedurende zes dagen in. Men moet enige tijd geen varkensvlees eten.

Nota bene: Doe een schenkeltje op een lood gember en maak het tot een poeder als men het tijdens een reis moet innemen.

Nota bene: De wijn moet warm ingenomen worden. Probatum est

Ik ben een leek op medisch gebied en daarom zullen mijn gedachten hierbij direct meer richting alchemie dan naar farmacie gegaan zijn. De apotheker laat me weten, dat men gember tegenwoordig nog wel eens gebruikt bij behandeling tegen wagenziekte.

Over het gebruik van gember bij bestrijding van epilepsie meldt de literatuur hem niets. Muskaatnoten werden daarvoor vroeger wel ooit gebruikt. Gember stond bekend als geneesmiddel bij vergiftiging, griep of maagpijn.[11]

[10] Deze mooie α siert het begin van de eerste regel van het *Etymologicum magnum Graecum*, Venetië, Zacharias Kallierges 1499(?), (1473-1524), o.a. in *Welt der Wiegendrucke*, Herzogin Anna Amalia Bibliothek Weimar, 2007.

[11] In de keuken was het populair in dranken, bij kruidenmengsels en in gebak.

Huis, tuin- en keukenmiddeltjes [12]

Deze eerste kennismaking met de farmaceutische activiteiten van de kruisheren van Sint Agatha rond ik af met drie recepten tegen veelvuldig voorkomende kwaaltjes bij de mens.
Tegen v*erstopping* bijvoorbeeld vind ik een recept voor een drankje tegen *Obstructiones of constipatie*. Het recept geeft aan het eind als een soort toegift ook nog de receptuur voor een middel tegen *roos*. Het verband tussen het een en het ander ontgaat mij in ieder geval, maar leuk vind ik het wel. Daarom geen hertaling maar de letterlijke tekst van het recept tegen roos: "*een fijn linne doekje en haase sweet vastigh gemaeckt en daar op geleijt. Item een roode koolblad of een blume blad."*

Kunt U op enig moment toch de aanvechting niet weerstaan de proef op de som te nemen, dan doet U dat natuurlijk op eigen risico. Het is onder alle omstandigheden echter beter, dat U eerst kennis neemt van het commentaar van de apotheker. Wie ook daarna nog niet geheel van zijn experimenteerzucht is genezen, moet volgens het recept tegen *Obstructiones of constipatie* als volgt te werk gaan (waarbij ik het recept hertaal):
½ flesje spiritus cibri, ½ flesje spiritus camnativus. Neem een fles brandewijn en giet er zoveel uit, dat de beide halve flesjes met spiritus erbij kunnen. Dat alles goed schudden en daarvan elke morgen na gebruik van koffie of thee een roemertje innemen, verdrijft de obstructiones. Ook kan men na het eten een halve roemer innemen.

Mijn farmaceutische adviseur liet me na lezing hiervan weten, dat dit recept een fles drank oplevert met een erg hoog percentage alcohol. Spiritus bestond vroeger nog voor 70% uit gewone alcohol en brandewijn bevatte minimaal 35%. Deze drank is niet echt vriendelijk voor de lever. Bij inname van een grote hoeveelheid kunnen behoorlijke maag-

[12] Miniatuur uit *Le livre des simples médecines*, Mattheaus Platearius, eind 15e- 16e eeuw.

darmklachten volgen en misschien zorgen die er voor, dat de constipatie zich opgelost. Een kopie van dit recept ziet er zo uit:

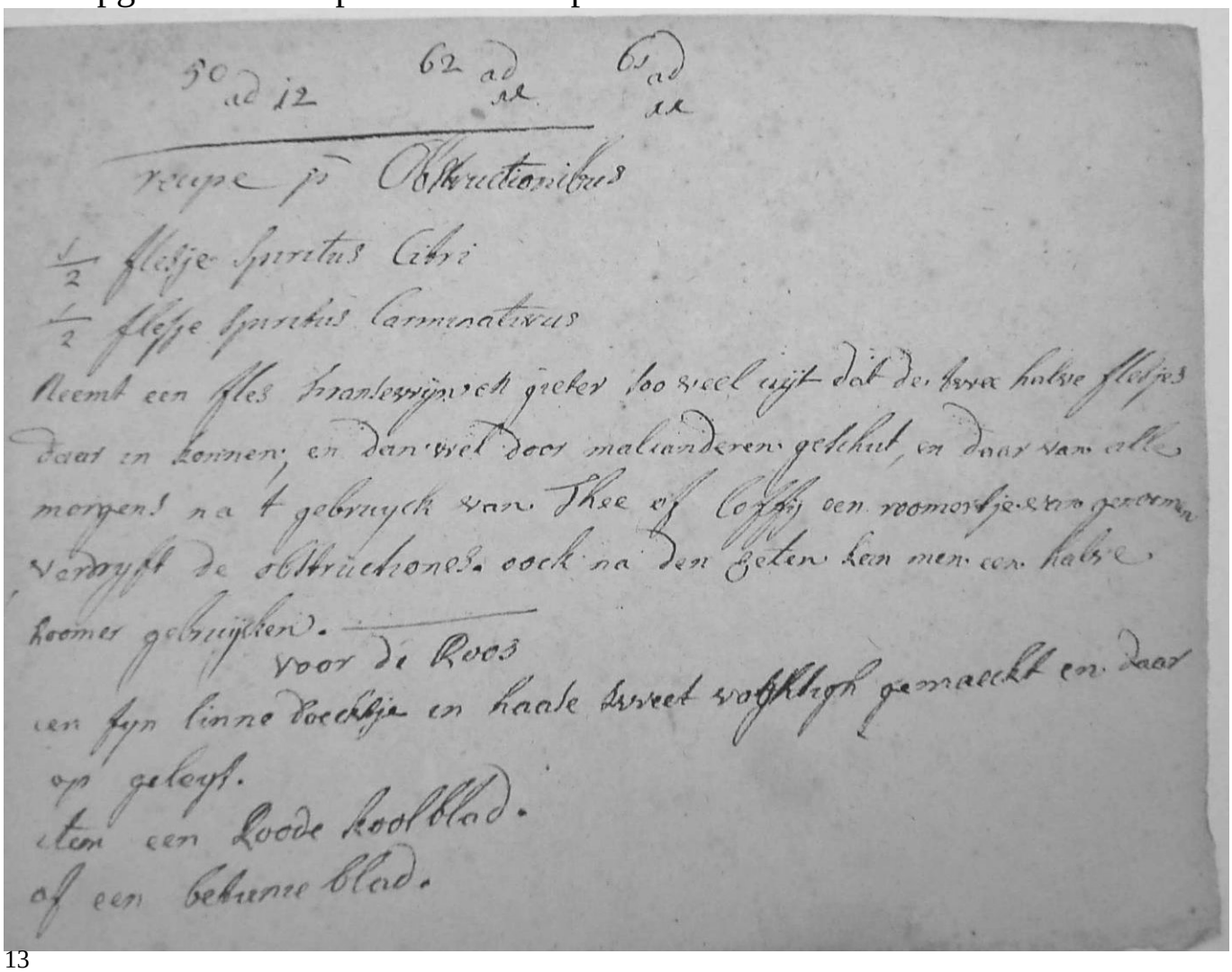
50 ad 12 62 ad 11 61 ad 11

recipe pr Obstructionibus

1/2 flesje Spiritus Citri

1/2 flesje Spiritus Carminativus

Neemt een fles Transewijn ook gieter soo veel uijt dat de twee halve flesjes daar in konnen, en dan wel door malcanderen geschut, en daar van alle morgens na t gebruyck van Thee of Coffij een roomertje van genomen verdryft de obstructiones. oock na den zeten kan men een halve roomer gebruijcken.

voor de Roos

een fyn linne doecktje in haase tweet vochtigh gemaeckt en daar op geleyt.

item een Roode koolblad.

of een betuine blad.

[13]

Voor wie nu en dan last van stijve spieren heeft, komt hier de redding met een recept voor een "*middel tegen spierrheumatisme*". De service van het klooster Sint Agatha gaat nog verder en is tevens onbaatzuchtig, want onder het recept meldt de schrijver: *Verkrijgbaar apotheek De Leeuw, Nijmegen*.

Hebben we vandaag de dag nog iets aan dit smeersel? Ik dacht eerst van niet, want van bevoegde apothekerszijde werd mij na lezing van het recept gemeld, dat spierreuma of polymyalgia rheumatica, afgekort PMR, een syndroom is met ontstekingen aan bepaalde groepen spieren. Tegenwoordig wordt dit behandeld met prednisolon en/of NSAID's.

[13] AR-Arch.-Aanvul. Archivalia, P017, inv. nr. 999.

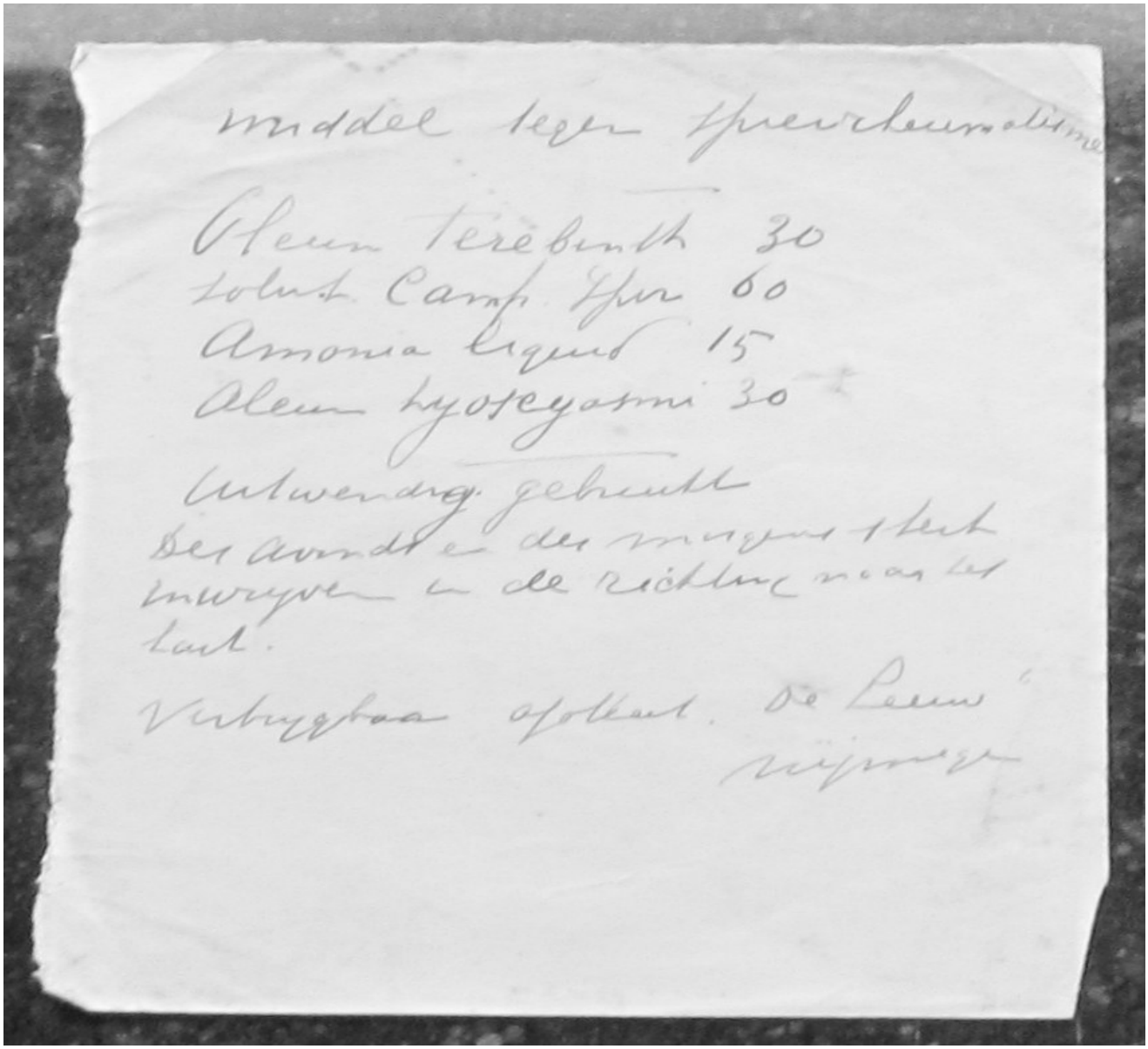
middel tegen spierreumatisme

Oleum terebinth 30
Solut. Camp. Spir 60
Ammonia liquid 15
Oleum hyoscyami 30

Uitwendig gebruik
des avonds en des morgens het
inwrijven in de richting naar het
hart.

Verkrijgbaar apotheek. De Leeuw
Nijmegen

Maar daarbij laat de apotheker het gelukkig niet. Hij komt vervolgens nog met een interessante aanvulling, die alles met dit oude recept te maken heeft. Het recept bevat twee soorten olie. Geen van die is thuis te brengen, maar zeker is, dat die twee oliën nodig zullen zijn geweest om een crème te maken. Verder bevat het smeersel kamferspiritus en ammonia. De laatste werkt verkoelend en dat zal de reden kunnen zijn, dat ammonia wordt gebruikt in dit recept.

De omzet kamferspiritus stijgt in de apotheek een paar maanden vóór de Vierdaagse van Nijmegen begint. Lopers smeren er namelijk ruim vóór de marsen beginnen hun voetzolen ter versteviging mee in. De huid wordt door inwrijven met kamferspiritus droger en ruwer. En een droge en ruwe huid kan blaren voorkomen.

Een bepaald bestanddeel van dit middel tegen spierreuma is dus vandaag de dag om een heel andere reden nog populair bij de geroutineerde Vierdaagselopers, die zich tijdig en serieus op de marsen voorbereiden.
Volgens de gebruiksaanwijzing op het stuk zelf[14] moet het smeersel 's morgens en 's avonds (op de pijnlijke plaatsen, neem ik aan) ingewreven worden en wel in de richting van het hart. Deze instructie van de wrijfrichting lokte ook bij de medicus geen commentaar uit.

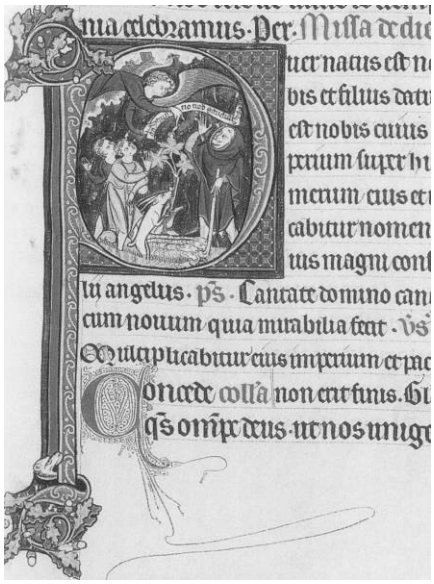

ijn[15] omdat U zich hebt verbrand en geen brandzalf voorhanden is?
Wanhoop niet, want hier is gratis het recept voor de *Brandzalf* van het huismerk van apotheek Sint Agatha (hertaald):

Zalf voor brandwonden en andere ongelukken.
Neem een kwart pond gele was, een half pond buikspek, en een pint boomolie. Als het spek in een pan mooi uitgebraden is, neemt men de droge uitgebakken stukken eruit. Doe vervolgens de was en de boomolie in die pan en verhit tot de was gesmolten is. Giet alles in een andere pot en blijf zolang roeren tot het afgekoeld is. Maak daar pleisters van en doe er niets anders meer bij.
Mijn farmaceutische adviseur tekent hierbij aan, dat de gele was *(cera flava)* waarschijnlijk gemaakt werd door honingraatwand van de honingbij (*Apis mellifera)* te smelten. De witte bijenwas wordt verkregen door eenvoudigweg deze gele was te bleken. Er bestaat wel een gele vaseline, maar die wordt petrochemisch gemaakt en was dus in de 19e eeuw nog niet voorhanden.

Ook meldt hij mij, dat er tegenwoordig weer veel belangstelling is voor de toepassing van honing bij de behandeling van wonden. Met honingzalven worden al goede resultaten bereikt. De boomolie in het recept is een equivalent van olijfolie. Het gebruik van buikspek in de receptuur is vandaag de dag niet meer verklaarbaar.

[14] Ook in AR-Arch.-Aanvul. Archivalia, P017, inv. nr. 999.
[15] Detail uit *Het Missaal van Reims*, 1285-1297, Frankrijk.

En als bewijs dat ook het dier niet werd vergeten bij de beoefening van de geneeskunst, meld ik de vondst van een recept van zalf tegen *mond- en klauwzeer* en een zalf om een *kneuzing bij een paard* te behandelen. Ik ga er van uit, dat *gedruckt* vertaald kan worden met *gekneusd*.[16]
Voor een gekneusd paard.
Neemt aluin, fijn gestampt. Meng dat met regenwater onder paardenvet, dat uit de manen gehaald is. Smeer het op de gekneusde plaats.

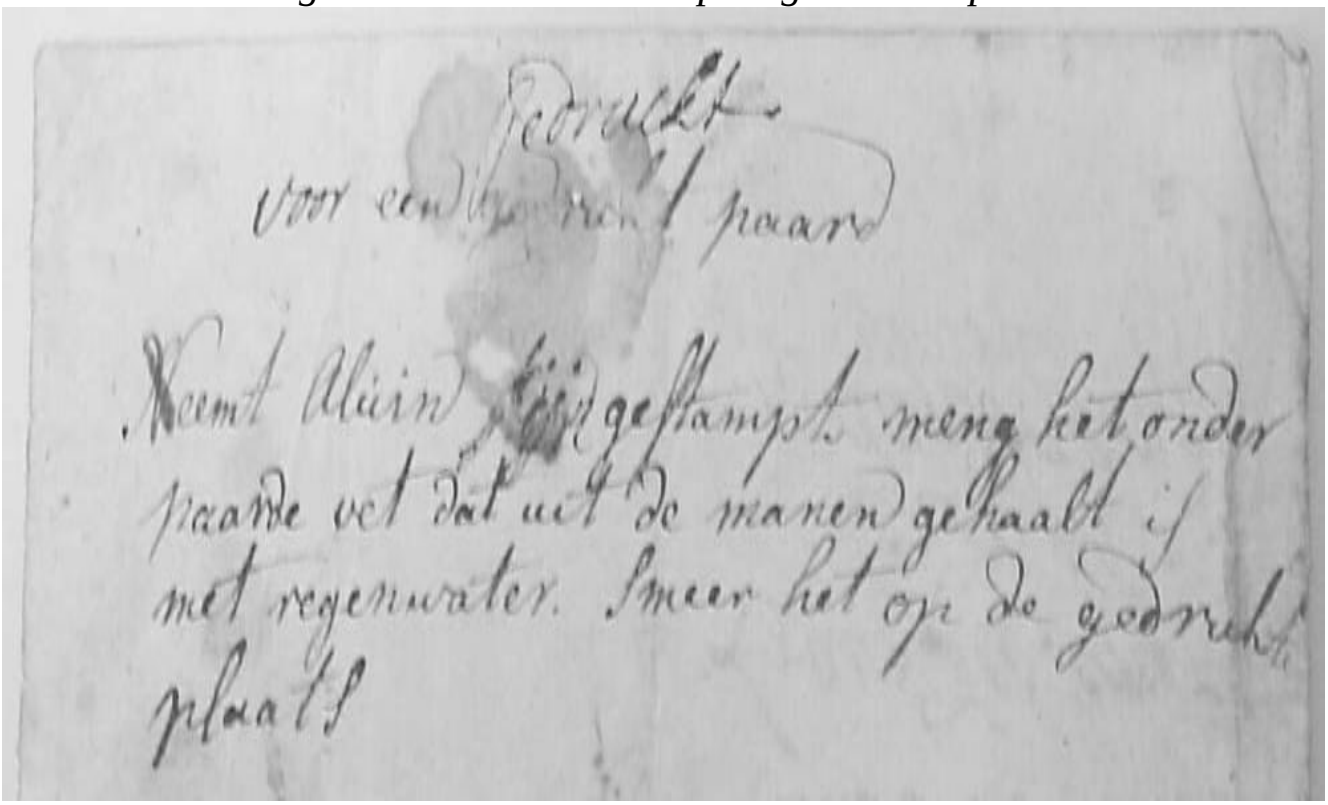

In een ander stuk wordt uitvoerig gemeld, dat in 1732 een ziekte onder het hoorn- en rundvee uitbrak . In *"Hollandsch Brabant"* was deze koeziekte al eerder zeer hevig tot 1683. Het stuk beschrijft eerst de symptomen, die voor een deel aan *Mond- en klauwzeer* doen denken:
De ziekte bestond uit het volgende. Eenige kreegen een blaer onder de tong een weinig terzijde van de krop en deze blaeren waeren ten deele wit, ten deele geel bij geen haar, gelijk een vrat met haar daerop gewassen.
Daarna volgt een uitgebreide operatie-instructie, een recept voor een ontsmettingsmiddel, de methode van nabehandeling en tenslotte voorschriften hoe de gebruikte instrumenten met vuur te ontsmetten. Met

[16] AR-P006, inv. nr. 17.

het dringend advies het gebruikte waswater van de wond vooral buiten het bereik van vee weg te gooien, wordt de instructie afgesloten.

Diergeneeskunde mocht zich ook in religieus opzicht in de belangstelling verheugen. Er bestond voor sommigen het recht dieren, bij wege van speciale behandeling, te branden. Dat blijkt onder meer uit een uitvoerige verhandeling genaamd:

Onderwys aengaende het gebruik der ijzere Hoorns, gewoenlijk genaemd Sleutels van den H. Hubertus, welke zijn gewijd door bijzondere gebeeden, en nadien aangeraekt aen den stool van dezen groote Heiligen."
Alles gevonden in een boekje, afkomstig van de Cellenbroeders te Antwerpen.[17]

Ook het verloop van de behandeling met deze ijzers wordt uitvoerig beschreven. Ik vat die beschrijving als volgt samen:
Als vastgesteld is, dat een dier besmet is of gebeten door een ander dier, moet de Hoorn of de Sleutels gloeiend gemaakt worden en op de wond geprent worden. Het dier in kwestie wacht vervolgens een opsluiting van negen dagen en een merkteken. Ook de gezonde dieren worden gemerkt, maar niet opgesloten.

Een huisgenoot moet vervolgens gedurende vijf of negen dagen *5 Vader onzer & wees-gegroet, ter eere Gods, zijner glorieuse Moeder & van St. Hubertus* bidden. Het zieke dier krijgt gedurende die tijd dagelijks en vóór alle andere voer een stuk brood of wat haver, alles door een priester gewijd ter ere van St. Hubertus.
Uit weer een andere aantekening blijkt, dat dit stuk was getekend door *fr. Hallet, aelmoessenier in het boet- en verbeterings Huijs. Aelmoessenier der Kerk van den groote Heijlige Hubertus.*

[17] AR-Arch-Aanv, inv. nr. 414.

Oncologie op Sint Agatha

Deze prachtige miniatuur in een Italiaans manuscript uit de XIVe eeuw[18] laat een arts zien, terwijl die medische hulp geeft aan een patiënt. Het heeft er alle schijn van, dat de geneesheer de pols voelt en de zieke gelijktijdig een drank inneemt.
Voorschrijven van medicatie en het voelen van de pols behoren ook vandaag de dag nog tot de gebruikelijke en veel voorkomende handelingen van artsen. Over de persoon van de geneesheer bevat de miniatuur geen direct in het oogspringende aanwijzingen. Ook zijn kledij, die op een pij met capuchon lijkt zoals de clerus die al eeuwen droeg, is zonder aanvullende aanwijzing onvoldoende voor de conclusie, dat we te doen hebben met een arts die tot de geestelijke stand behoort. Bekend is overigens uit de geschiedenis, dat veel beroemde geneesheren een lagere of hogere kerkelijke wijding hadden. Daarom is de gedachte aan een kloosterling-arts historisch gezien niet bijzonder.[19]

Van de XIVe eeuw naar 1915 is een grote sprong, maar die heeft alles met het volgende onderwerp te maken zoals zal blijken. Vanuit de Vendale missie in de Verenigde Staten schrijft op 27 april van dat jaar een Kruisheer-missionaris aan een confrater in het klooster Sint Agatha (onder meer):

“Hier in het land der Yankees tracht ik de mensen niet enkel te helpen naar de ziel maar ook als het te pas komt naar de body. Ik heb hier een zeer fijn medicijn gevonden dat ik aan verschillende lui met vrucht gegeven heb (…). Dat middel heet sagine en wordt voor verschillende kwalen met goed gevolg aangewend; voor keelziekte, catarsch, astma, voor maagkanker en ziekte van aambeien (...). Nou weet ik dat U een geheim middel heeft voor ***kanker****. U ontving dat van een onzer broeders, weet ik (...). U zoudt mij een zeer groot plezier doen, zoo U mij dat middel*

[18] Detail uit *Recueil de traités de médecine*, 14e eeuw, BM de Laon.
[19] Vergelijk bijv. de hoofdpersoon in *Het hermetisch zwart*, Marguerite Yourcenar, 1973.

wildet zenden. Ten minste als er geen versche kreeften bij te pas komen. Die kan men hier te Vendale tenminste niet bekomen."

In de brief is sprake van twee geneesmiddelen. Over het zo zeer geprezen middel met de naam sagine konden apotheker noch oncoloog mij nader informeren. Bij de botanicus had ik echter onverwacht meer succes. La Sagine couchée (Sagina procumbens) is een plant van de soort Sagina en familie van de Cayophyllacea. Het plantje vormt een dicht tapijt en komt veel voor in de groeven van geplaveide straten.
Het werd op 27 juli 2009 nog door mijn botanistadviseur bloeiend en wel aangetroffen in Nijmegen.[20]

Bij mijn werkzaamheden aan het archief van het klooster Sint Agatha was ik het recept voor een *middel tegen kanker* nog niet tegen gekomen. Dat is ook niet verwonderlijk, want in de brief uit Vendale wordt gesproken van een *geheim* middel. De tot nu toe gevonden recepten bewezen in ieder geval al de belangstelling voor farmacie en heelkunde.[21] Zolang het tegendeel niet vaststond, ging ik ervan uit dat een dergelijk middel inderdaad bestond en de brief daarvoor aan de juiste persoon was gericht. Een tipje van de sluier zou dan opgelicht kunnen worden als er een antwoord op dat verzoek uit Vendale was gegeven.

En dus zocht ik naar een kopie van een mogelijke antwoordbrief uit Sint Agatha aan Vendale. Ik keek niet alleen in de archieven, maar kon ook hulp vragen in het klooster zelf. Daarbij leek het, dat ik er wel rekening mee moest houden, dat juist dit verzoek destijds aan de verkeerde confrater gedaan werd. De geadresseerde van de brief, wordt namelijk ook nu nog getypeerd als iemand zo nuchter als pompwater en zo iemand zal zeker geen geloof hechten aan dit soort geheime middelen.

Mijn zoektocht naar een kopie van de mogelijke reactie op de brief van 1915 uit de Vendale missie heb ik toch voortgezet. Het levert helaas niet

[20] Hoek Vossenlaan-Steenbokstraat te Nijmegen.
[21] Uit kasboeken blijkt, dat ook externe medici het klooster bezoeken. Alleen een heilige mag op medische hulp van Hemelse oorsprong rekenen als de ziekte op hem overslaat zoals in deze miniatuur de H. Rochus wordt verzorgd door een engel als de heilige zelf pestlijder is geworden. Detail uit *Getijdenboek Albrecht van Brandenburg* (1522-1523).

het daarvan verwachte resultaat op in de vorm van een kopie van het antwoord. Ik heb zelfs niet kunnen vaststellen of er ooit op het verzoek uit Vendale gereageerd is. Mijn speuren leverde wel iets geheel anders op: het bewijs, en in ieder geval het begin van bewijs, dat er inderdaad een middel tegen kanker in het klooster Sint Agatha voorhanden was. Uit 1905, dus precies 10 jaar eerder dan de vraag werd gesteld, vind ik een stuk met de volgende tekst:

Kanker
Men neemt een stuk tuule en doet daarin afgepelde knoflook en kreeften onder elkaar geschoten; zoo de kreeften levend zijn dan van elk evenveel, maar als ze gedroogd zijn dan iets minder; als de knobbel zoo groot is als een stuiver, dan neemt men ervan een vollen eetlepel, de pap moet groter zijn dan de knobbel. De pap moet 12 uur op de knobbel blijven liggen en dan een tweede weer 12 uur. In dien tijd mag men volstrekt niet slapen. Zoodra de pap eraf genomen wordt legt men er dadelijk een pap op van gepelde gerst zoo fijn gekookt als meel met karnemelk en nat vlier erdoor; deze pap moet er een paar dagen op blijven liggen; 't is goed nat fliertee in te nemen en niets gebruiken wat zurig is.

Er komt soms een blaar op, maar die gaat van zelf door. Gebeurt dit niet dan moet men ze met een fijn naaldje van onder doorprikken, en dan een pleister erop van depalm-zalf. Men herkent den kanker als men den knobbel verhuizen of verduwen kan en hij groen, geel of blauw ziet.
Zoolang de knobbel heel is mag men het voornoemde gerust opleggen, maar is hij open (door) dan volstrekt niet. De kreeften moeten levende rivierkreeften zijn, die men levend moet fijnstampen met knoflook.
De scheeren of vlerken moet men eraf knippen;
wil men de kreeften bewaren, dan droogt men ze in den oven zoo hard mogelijk maar niet verbranden.

En voor de behandeling van klieren is zelfs een apart recept voor een zalf beschikbaar.

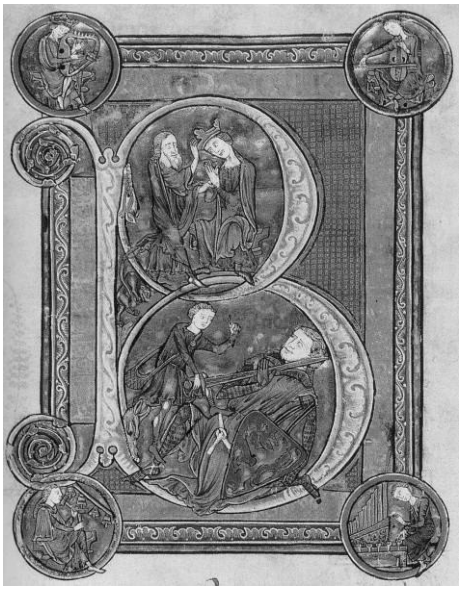

ewijzen[22]dat er niet meerdere recepten voor zalven voor behandeling van kanker in omloop waren, is onmogelijk nu alle hoofdrolspelers in deze briefwisseling inmiddels overleden zijn. Ook kan niet meer met zekerheid vastgesteld worden of dit de receptuur was waarnaar vanuit Vendale werd gevraagd.
Gelet op de typering die men vandaag de dag van de geadresseerde geeft, is het redelijk te vermoeden dat hij dit recept niet gekend heeft, en mag nog minder aangenomen worden dat hij er mee gewerkt heeft. De verse kreeft, die de receptuur voorschrijft en het feit, dat dit recept 10 jaar ouder is dan de brief uit Vendale, spreekt er van de andere kant voor, dat dit wel degelijk het door de briefschrijver bedoelde middel tegen kanker geweest is.

En wat zegt de oncologische wetenschap vandaag de dag over deze receptuur? Het commentaar van mijn oncoloog vat ik als volgt kort samen:
De receptuur geeft geen aanknopingspunt waarop de werkzaamheid van de zalf gebaseerd zou kunnen worden. Het fijnstampen van levende kreeft is te zien als het symbolisch overwinnen van kanker, waarvan de kreeft ook nu nog het symbool is.
Een knobbel die men kan verschuiven of verduwen wijst juist niet op kanker, want kanker zit vast. De genoemde kleuren van de knobbel wijzen op bloed en pust. Wellicht hebben we daarom te maken met de bereiding van een blaartrekkend middel.

We mogen aannemen, dat er in het klooster Sint Agatha begin 20^{e} eeuw receptuur voor twee zalven bestond, die volgens de tekst van de recepten bestemd waren om kwaadaardige, extern waarneembare tumoren te behandelen.
Of en in hoeverre de bereiding van deze recepten destijds ook werkelijk gebeurde en behandeling gepraktiseerd werd en door wie, is niet gebleken.

[22] Detail uit *Psalterium*, 1218-1242, Frankrijk

Simpelveld en Bocholtz tussen 1770 en 1820

In het vorige nummer van de Bongard werd geprobeerd een algemeen beeld te schetsen van de zuidelijke Nederlanden na de 80-jarige oorlog. Simpelveld en Bocholtz hoorden daarbij en dus onder Spaans en na 1713 Oostenrijks bestuur.

Spotprent over het ancien regime: adel en geestelijkheid buiten de boer uit.

De komst van de Fransen zette alles op stelten. Aan het ancien regime ("het oude bestel") kwam een einde: nieuwe regels, nieuwe bestuursvormen, nieuwe mensen aan de macht, nieuwe belastingen, dienstplicht.

Het was ook de tijd waarin Simpelveld en Bocholtz uit elkaar gingen: aparte gemeenten, aparte parochies.
Natuurlijk bleef ook veel hetzelfde: de boer ploegde voort, de gelovigen bleven naar de kerk gaan, wegen en huizen veranderden nauwelijks.
Maar de Franse tijd eindigde in 1813. Na wat onduidelijkheden kreeg onze streek nieuwe grenzen en een nieuw bestuur als onderdeel van het Koninkrijk der Nederlanden. Simpelveld en Bocholtz bleven nog lange tijd gescheiden.

Het is opvallend dat de meeste boeken en artikelen over onze huidige gemeente met zijn twee kernen vreemd genoeg bijna alleen gaan ofwel over Bocholtz ofwel over Simpelveld. Zo zijn er de boeken van Hub Franssen en Luc Wolters over Simpelveld en de columns van Bob Smeets over Bocholtz (Bocholtzer historie en Bôches i anger Tsiete). Daarom lijkt het tijd worden om Simpelveld vanuit Bocholtz en Bocholtz vanuit Simpelveld te bekijken. Overigens was Hub Franssen al van plan een geschiedenis van de huidige gemeente Simpelveld te schrijven. Hij is er jammer genoeg niet aan toegekomen.

Daarvoor hebben we een schema opgesteld over de tijd tussen 1770 en 1820. Pierre Schnackers en ik zijn van plan het schema uit te werken. Het zal nog een hele klus worden, omdat er veel archiefmateriaal nodig is.

Mogen wij iedereen die kennis verzameld heeft en hieraan wil meewerken, uitnodigen zich te melden. Dat kan bij:
Pierre (p.schnackers@hotmail.com)
of bij mij (jonelvdwerf@home.nl).

Wij kunnen alle hulp gebruiken!

Nederlandse dienstplichtigen in Frans uniform

Simpelveld en Bocholtz van 1770 -1820.

1. **Het Ancien Regime.**
2. **De komst en het bestuur van de Fransen.**
3. **Het einde van de franse overheersing en de komst van het Koninkrijk der Nederlanden.**

1. Het Ancien Regime.

1.1 Van Partage tot Josef II (1662-1790).

* Algemeen beeld van de bestuurscultuur van Spaans en Oostenrijks regiem in de zuidelijke Nederlanden.
* Overeenkomsten en verschillen tussen Spaans en Staats.
* Veranderingen onder Maria Theresia en Josef II en de reactie van de bevolking.

1.2 Simpelveld/ Bocholtz als heerlijkheid.

* Wanneer, waarom, wie?
* Rechten en plichten in een heerlijkheid. Bongard/van der Leijen/Rochow.
* Schepenbank, rechterlijke organisatie in het Land van Rode.

1.3 Inwoners.

* Doop-, trouw-, sterfregisters van de pastoors.
* Vergelijkingen: 1700-1770-1800.

1.4 Kaarten.

* Ferraris, wie en wat?
* Tranchot, wie en wat?
* Verschillen en overeenkomsten.
* 1843 en kadaster.

1.5 Sociaal –economisch.

* Landbouw en veeteelt
* Veranderingen in 18^{e} en begin 19^{e} eeuw
* Uiterlijk van dorpen
* Veld- en bosrechten.
* Volkscultuur.
* De bevolking: lagere adel, middenstand, boeren, arbeiders.

1.6 Godsdienst en kerk.

* Contrareformatie.
* Macht van de kerk: bisschop, pastoor.
* Rijkdom, tienden en andere inkomsten
* Pastoor Sougnez, de kerk, de barones

Boerenleven

2. De komst en het bestuur van de Fransen.

2.1 De Franse revolutie en de veroveringen.

* Neerwinden en Fleurus 1794.
* Verdragen met de Republiek, Pruisen en Oostenrijk.
* De Franse militairen in Simpelveld en Bocholtz.
* Vertrek pastoor Sougnez

2.2 Nieuwe ordening.

* Departement van Nedermaas, grenzen en indeling.
* Bocholtz en Simpelveld aparte communes met eigen bestuur
* Nieuwe regels
* Terugkomst pastoor Sougnez: Bocholtz eigen priester, pastorie terug?, eed afleggen.
* Lot van de norbertijnen en Beaurepart.

2.3 Franse onderdanen.

* Rechten en plichten
* Burgerlijke stand
* Belastingen
* Dienstplicht

Munt van het Franse keizerrijk

2.4 Franse onderdanen (2)
* Onderwijs
* Kerk,godsdienst
* Adel
* De gemeenteraden van Simpelveld en Bocholtz
* Vormen van verzet?

2.5 De parochie Bocholtz: pastoor Dautzenberg en pastoor Sougnez

3. Einde van het Franse regime en de komst van het Koninkrijk der Nederlanden.

Spotprent: het overhaaste vertrek van de Fransen

3.1 Franse nederlagen en de komst van de geallieerden
* Rusland en Leipzig
* Bezetting door Russen en Pruisen

3.2 Bepaling van nieuwe grenzen.
* Vrede van Parijs
* Congres van Wenen

3.3 Simpelveld en Bocholtz in het Verenigd Koninkrijk
* Nieuwe provincie Limburg
* Nieuwe regels

Jo Van der Werf, Pierre Schnackers

‘Sjuttekap’

Óp de bank tegeneuver de kirk, zote drie gepensioneerde van 't dörp. Alle drie lid van de sjutterie, mar d'r auwer loot neet mie touw dat zie mit oet trókke in unieform.
D'r Hoebeer houw vreuger e klein boerderieke, mit drie kui, ee peerd, vief verkes get hoonder en inne haan.
De andere die bie hem óp de bank zote, woar eine van oud mijnwerker en d'r andere werkde vreuger aan 't sjpoor.

Die drie kosste alles vroage euver 't dörp, die weste gans genau te vertelle woa giekkerinne woeënde of gewoeënd hauw.
Óch went eine sjtorf i gen dörp, kós me genau vertelle weë dat woar, woa deë mit getrouwd woar, wie vöal kinder dat deë hauw, me west óch precies te vertelle weë dem zien Auwes en groeët auwes woare. De lü i gen dörp zagte an die drie: "De drie Gezette, zitte weer nüets te verzamele!"

Óp deë mörge koam der Heer Pastoer oet de kirk, deeg d'r hood aaf bie die drie en zag: "Gooie mörge Here, iech höb üch gemist in de kirk!" Die drie keke zich ins aa, en d'r Sjeng noom ’t woord: "Heer Pastoer, veer houwe hü get anders te doen, veer mosste de vrauw helpe mit de wesj."
"Zo – Zo …" zag d'r Pastoer, en me zoog aan zie gezich dat heë merkde dat d'r Sjeng hem neet de woarheet vertelde..

D'r Pastoer keek noa d'r Hoebeer en zag: "Hoebeer doe bis nog altied lid van de sjutterij, en dier had altied vieë gehad. Is 't woar wat me verteld, dat me vreuger e koaf wat neet zoepe wool, ing SJUTTEKAP óp d'r kop zat, en dan zoop dat deer!"
"Maar Meneer Pastoer weë Üch die weer óp-gebónde", zag d'r Hoebeer en heer gong wieër mit: "Geer wit toch zelf, es e koaf neet zoepe wool, kreeg dat deer de krün gesjore, en dan hools-te dem neet bie mit emmere zoep."
"Here gooie mörge", zag d'r Pastoer en makde dat heer weg koam.

Die drie lachde dat 't weer ins gelukt woar um eine veur der gek te hoade.

Bron: Van hure vertelle !
Banholt: Frans Stollman

//////////////////////////

De schutterij en de geestelijkheid hebben een hechte band. De pastoor verwelkomt de schutters, Pastoor Haan te Brunssum.

Foto met dank aan Sjaak Giezenaar.

“Es ee koaf nit zoepe wilt”

Toelichting ‘Sjuttekap’[1]

Bij een pasgeboren kalf ging het erom dat het vlot aan de moederkoe zou wennen en er ging drinken. Dat was van groot belang. Als die drinkreflex niet geactiveerd kon worden, was het kalf ten dode opgeschreven.

Welnu, de schutters en pastoor proberen elkaar de loef af te steken wat nu in de volksmond een goede methode zou zijn om dat kalf aan het drinken te krijgen. De pastoor stelt de uiterst suggestieve vraag of het kalf in dat geval een schutterskepie[2] opgezet kan krijgen; dan moet het toch wel vanzelf gaan drinken!?, is de suggestie. De achterliggende gemeenplaats is dat de schutters ’m wel graag lusten, en dan vooral het bier. Die opvatting leefde zowaar bij de geestelijkheid van Simpelveld. Het verhaal gaat dat deze uitspraak meermaals gebezigd[3] is door J.J. Schulpen, die kapelaan was te Simpelveld (1919-1932)[4] en geen al te hoge pet op had van de schutters, laat staan een kepie.

Maar de schutters laten zich niet kisten door de pastoor. De keuterboer Hubert dient hem snel van repliek. Niet de schutterskepie bracht uitkomst als een kalf niet wilde drinken, maar het scheren van de kruin. Het is een verwijzing naar de tonsuur, de kruinschering die eertijds plaatsvond als priesters hun wijding ontvingen. Het was een ritus die de overgang van het gewone leven naar dat van een priester of kloosterling aanduidde. Het diende tevens als uiterlijk kenteken. Leden van diverse kloosterordes – zoals Dominicanen, Karmelieten, Kapucijnen, Benedictijnen en Kartuizers – droegen een grote tonsuur (zogenaamde Paulustonsuur), die in 1973 werd afgeschaft. Wereldgeestelijken kenden een kleine tonsuur (kleine cirkel op de kruin, zogenaamde Petrustonsuur), die al eerder in onbruik raakte.

De schutters waren het eens dat het kalf niet op een schutter moest lijken maar juist op een geestelijke om grote dorst te krijgen. Het refereert aan een periode uit het rijke Roomse leven, waarin het de geestelijken goed ging, die bij de veelal agrarische bevolking gastvrij – en dus ook met drank – ontvangen werden en doorgaans konden bogen op een goedgevulde wijnkelder. Met name de ‘bon vivant’, de Simpelveldse pastoor en duivenmelker H.J.M. Gilissen, mag als representant van het toenmalige gegoede priesterlijk leven gelden.[5]

Hoe dan ook, beide vergelijkingen van zowel schutters als priesters zijn karikaturen van de werkelijkheid, maar schrijver Frans Stollman beschrijft hiermee in zijn verhaaltje wel de veelgehoorde uitdrukking en gezegde ‘Es ee koaf neet zoepe wilt’. Het advies was dan om het bij de schutterij te doen. Of beter nog, om het een geestelijke te doen gelijken door het scheren van de kruin. Een zegswijze, die als remedie in twijfel moet worden getrokken maar meer vertelt over de wijze waarop vroeger tegen schutters en geestelijken met een drinkgraag imago werd aangekeken.

En dat is een waarheid als een koe!

Luc Wolters

---

[1] Aangepast artikel – een verhaal met een knipoog – dat eerder gepubliceerd werd in: *Limburgs Schutterstijdschrift*, 87 (juni 2010) 17.
[2] Op het militaire tenue gebaseerd hoofddeksel.
[3] Mededeling wijlen mevr. Sluysmans-Kleinen.
[4] Zie: Luc Wolters, *St.-Remigius te Simpelveld* (2003) 211.
[5] Jef Bonten, ‘Pastoor Joseph Gilissen, duivenmelker’, in: *50 Markante Dorpsfiguren* (Simpelveld 1987) 103-108; Wolters, *St.-Remigius*, 196-197.

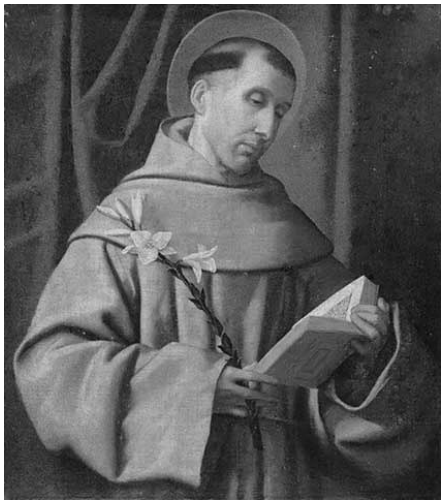

De tonsuur is de kaalgeschoren kruin zoals die eertijds door priesters of kloosterlingen gedragen werd.

Kloosterlingen met tonsuurkapsel.

Bij de inkleding in de conservatieve orde St.-Pius X wordt als herinnering aan de tonsuur nog altijd een haarbosje afgeknipt.

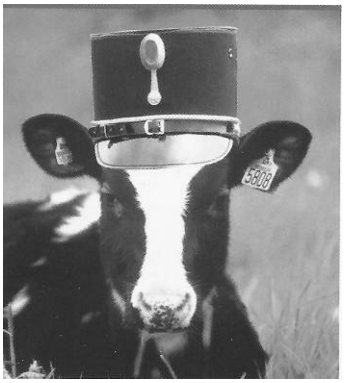

Wat helpt beter om het kalf te laten drinken: het een schutterskepie opzetten?

Of het de kruin scheren, zoals met priesters gebeurde?

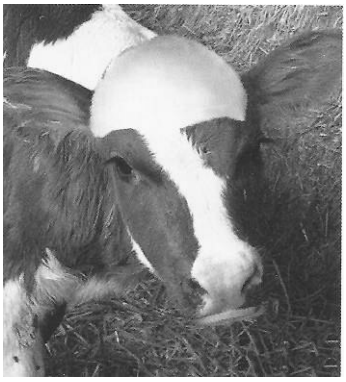

Pastoor Frans Crutzen, oud-kapelaan te Simpelveld (1982-1985), als schutterskoning van Sint-Sebastianus Klimmen.
Foto: Lieske Leunissen, Klimmen.

HEEMKUNDEVERENIGING SIMPELVELD-BOCHOLTZ

”DE BONGARD”

Jaarprogramma 2013 (o.v.)

di. 9 april	**Alg. Jaarvergadering 20.uur** en na de pauze **film “Klokken van Simpeldorp.”**
vr. 12 april	**Dialectavond** Partycentrum Oad Zumpelveld 20.00 uur.
vr. 26 april	**Dialectavon**d in Harmoniezaal Bocholtz 20.00 uur
don. 9 mei	Hemelvaartsdag.
zon. 19 mei	Pinksteren.
zat. 25 mei	**Excursie naar Meerssen**
zat. 22 juni	**Midzomernachtwandeling** 20.00 uur in Bocholtz.
zat. 20 juli	**Romeins festival in Bocholtz**
zon. 21 juli	**Romeins festival in Bocholtz**
juli/augustus	Vakantie.
zon. 8 september	**Open Monumentendag 2013.**
zat. 12 oktober	**Excursie naar Moresnet**
di. 19 november	**Najaars-Alg. Ledenverg.** 19.30 en 20.00 uur **lezing 1e W.O.**
zon. 15 december	**Kerstmarkt te Simpelveld.**

HEEMKUNDEVERENIGING SIMPELVELD-BOCHOLTZ

"DE BONGARD"

maart 2013

Secretariaat: Postbus 21.009
6369 ZG Simpelveld

Geachte leden,

Bij deze nodigen wij U uit voor de **Algemene Jaarvergadering** op dinsdag 9 april 2013 om **19.30** uur in de zaal van Partycentrum "Oud Simpelveld", Irmstraat 23 te Simpelveld.

Het Jaarverslag 2012 van de penningmeester met de bijbehorende bescheiden zal vanaf 19.00 uur tot 19.30 uur (voor de jaarvergadering) voor geïnteresseerden ter inzage liggen.

Agenda:

1. Opening en mededelingen door voorzitter Luc Wolters.
2. Verslag ALV van dinsdag 13 november 2012.
3. Kort jaarverslag van secretaris Werner Wierts over 2012.
4. Kort jaarverslag van penningmeester Armin Hamers over 2012.
5. Verslag van de kascontrolecommissie 2012.
6. Decharge bestuur en penningmeester.
7. Kiezen kascontrolecommissie 2013.
8. (Her)Benoeming bestuurders. Er is nog een vacature in het bestuur.
   Kandidaat bestuursleden kunnen zich schriftelijk opgeven bij het secretariaat of tijdens de vergadering.
   Aftredend en herkiesbaar: Annie Franssen-Tychon en Johan Schnackers.
9. Toelichting op het beleid van het lopende jaar door voorzitter Luc Wolters.
10. Rondvraag.
11. Sluiting.

Rond **20:30 uur** zal na een korte pauze de film "De klokken van Simpeldorp" getoond worden.

Het Bestuur Heemkundevereniging " De Bongard "
Simpelveld-Bocholtz

HEEMKUNDEVERENIGING SIMPELVELD-BOCHOLTZ

”DE BONGARD”

DIALEKOAVEND

,, DER TSWEIENTSWANTSIGSTE PLUK ”

In 2013 bringt d’r dialekg(j)roep op vrieddig der 12e april der dialekoavend in Zumpelveld, inge sjunne oavend in Bócheser, Zumpelvelder en anger plat. Tswei weeche sjpieëder, d’r 26e april sjtunt vier mit ’t zelfde prog(j)ram in Bóches .

Thema van dis oavende is:

VAN ALLES G(J)ET

Der dialekg(j)roep bringt üch inge auwerwetsje dialekoavend, mit g(j)edichte en sketches. Vuur g(j)ezank en vuur inge hatsliege laach zörge vier óch.’t Allersjunste wat vier üch kanne beie en woa vier sjtolts óp zunt is dat vier werm ’t óptreëne van drei kinger van de basissjoeël hant.

Vrieddig 12 April 2013 in Zumpelveld

Um 20.00 oer in der zaal van’’OUD ZUMPELVELD” Irmsjtroas 23.
Zaal aofe 19.00 oer

Vrieddig 26 April 2013 in Bóches

Um 20.00 oer in ”der Harmoniezaal” Dr. Nolensjtroas 5a
Zaal aofe 19.00 oer

Vier hoffe üch in Zumpelveld wie in Bóches tse kanne beg(j)russe.

Sectie dialect Zumpelveld - Bóches

HEEMKUNDEVERENIGING SIMPELVELD-BOCHOLTZ

"DE BONGARD"

Cultuurhistorische wandeling door Meerssen

Zaterdag 25 mei 2013

De gids is Herman van Wagenberg.

De Heemkunde vereniging de Bongard nodigt U uit voor een wandeling door het lieflijke stadje Meerssen.

Deze cultuurhistorische rondleiding in het centrum van Meerssen richt zich met name op het rijke verleden . Met verve wordt tijdens onze rondgang aandacht geschonken aan de tijd van de Romeinen, de Karolingen, de Proosdij, de Staatse periode, de Franse tijd en de periode daarna. Kortom een kleurrijk en boeiend verleden wordt uit de doeken gedaan. Ook wordt stil gestaan bij de kunst in de openbare ruimte en bijzondere gebouwen die aan de route gelegen zijn.

Wij starten om 9.15 uur vanaf de Markt in Simpelveld met eigen vervoer. Aangekomen in Meerssen wacht ons een heerlijke kop koffie en een inleidend Praatje,

Na de wandeling wordt er rond 13.00 uur een kleine lunch geserveerd
Rond 14.00 is een rondleiding door de Basiliek gepland.
Onze dag eindigt rond 15.00 uur.

De kosten zijn: voor leden €8,- , niet leden €12.50, kinderen €6,-

Aanmelden bij:
Ine Scholl-Vlieks 045 5445188 Hetty Backbier 045 5443863

Carpoolen is in overleg mogelijk.

Midzomernachtwandeling

Zaterdag 22 juni 2013

Onze inmiddels traditionele midzomernacht wandeling vindt dit jaar in Bocholtz plaats.
Onze leidraad is deze keer het leven van Johannes de Doper en zijn bijzondere band met (doop)water en het (zonne)vuur.

Verzamel en vertrek : Kerk Bocholtz 20.30 uur
Onze wandeling gaat door veld en beemd , langs bron en berg naar een hooggelegen uitkijkpunt, waar we de zon rond 22.00 uur aan de horizon zien verdwijnen , daarna is er een verwarmende verrassing voor jong en oud. De Wandeling eindigd rond 23.00 uur bij de kerk in Bocholtz.

Loërdaag 2013

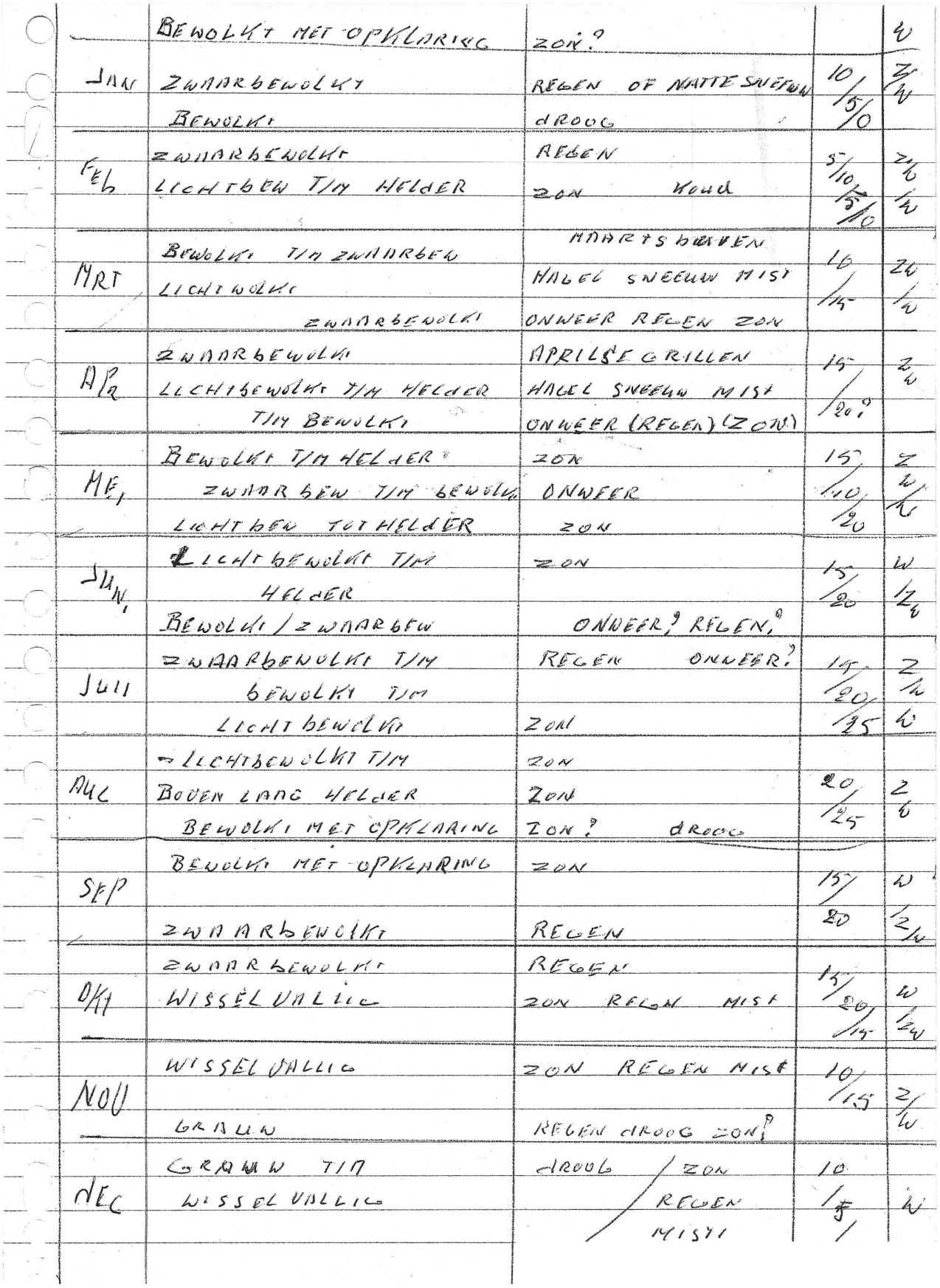

	BEWOLKT MET OPKLARING	ZON?		W
JAN	ZWAARBEWOLKT	REGEN OF NATTE SNEEUW	10/15/0	Z/W
	BEWOLKT	DROOG		
FEB	ZWAARBEWOLKT	REGEN	5/10/5/10	Z/W
	LICHTBEW T/M HELDER	ZON KOUD		
MRT	BEWOLKT T/M ZWAARBEW	MAARTSBUIEN	10/15	Z/W
	LICHTWOLKT	HAGEL SNEEUW MIST		
	ZWAARBEWOLKT	ONWEER REGEN ZON		
APR	ZWAARBEWOLKT	APRILSE GRILLEN	15/20?	Z/W
	LICHTBEWOLKT T/M HELDER	HAGEL SNEEUW MIST		
	T/M BEWOLKT	ONWEER (REGEN) (ZON)		
MEI	BEWOLKT T/M HELDER	ZON	15/10/20	Z/W/K
	ZWAAR BEW T/M BEWOLKT	ONWEER		
	LICHTBEW TOT HELDER	ZON		
JUN	LICHTBEWOLKT T/M	ZON	15/20	W/Z/W
	HELDER			
	BEWOLKT / ZWAARBEW	ONWEER? REGEN?		
JULI	ZWAARBEWOLKT T/M	REGEN ONWEER?	15/20/25	Z/Z/W
	BEWOLKT T/M			
	LICHTBEWOLKT	ZON		
AUG	LICHTBEWOLKT T/M	ZON	20/25	Z/W
	BODEN LANG HELDER	ZON		
	BEWOLKT MET OPKLARING	ZON? DROOG		
SEP	BEWOLKT MET OPKLARING	ZON	15/20	W/Z/W
	ZWAARBEWOLKT	REGEN		
OKT	ZWAARBEWOLKT	REGEN	15/20/15	W/Z/W
	WISSELVALLIG	ZON REGEN MIST		
NOV	WISSELVALLIG	ZON REGEN MIST	10/15	Z/W
	GRAUW	REGEN DROOG ZON?		
DEC	GRAUW T/M	DROOG / ZON	10/5/1	W
	WISSELVALLIG	REGEN		
		MIST		

de pomerio

woa ins hei in
de moldau aue
de oerös lepe de
sjiëper hun kuj
oprepe de sjoël
de kinger hujde
en de keëls d’r
foesbal weide
weëd jebouwd
net nuëdig of
vol iërbid
hoes-aa-hoes
aan-ee-jekoppelt
wie kettekroet

noe wiër nog zitst
bóches met inge
vreëme naam mè
hòfe aa-neumer
en jemingde op
feste appel-vlaam

pierre schnackers 20.03.2013

oesleg
google. de pomerio
kadastersite. watwaswaar.

Simpelveld, 19 maart 2013
inzake Heemkundevereniging “de Bongard”
Lezing door Diederick Habermehl, promotie-studie.

“Settling in a changing world”

Villa-ontwikkeling in de noordelijke provincies van het Romeinse Rijk.

De studie baseert op de ruimtelijke ontwikkeling en evaluatie van de huizenbouw in onze contreien onder invloed van de komst van de romeinen. Geografisch omvat het onderzoek Noord-Frankrijk, België, Westelijk van de Rijn, Zuid en Midden Nederland.

De romeinen bezetten en veroveren delen van ons land rondom het begin van onze jaartelling. Deze komst brengt grote veranderingen voor de bestaande nederzettingen en bevolking met zich mee.
Er worden wegen aangelegd, militaire vestingen gebouwd en nederzettingen en steden gesticht.
Er wordt in een onsamenhangende gemeenschap, structuur, politiek en systeem ingevoerd.
De ontwikkelingen in de bezette gebieden waren sterk gericht op het vergroten van de machtsinvloed in de romeinse provinciën.
Het wegennet door Europa zorgde ervoor dat er relatief makkelijk en snel soldaten verplaatst konden worden om de macht en het gezag te beschermen. De bijkomende kant van deze ontsluitingen is dat tussen de nederzettingen en steden gelegen gebieden werden ontsloten (akkerbouw en veeteelt) en dat er langs de wegen handel werd gedreven en markten voor deze handel ontstonden.
Middels deze handel en wandel kwamen er vele nieuwe ideeën en goederen deze kant op, zichtbaar in de metaalwaren, het aardewerk en in de bouwstijl.
Langs de rijksgrenzen van het Romeinse Rijk, “de Limes”, moest het militair systeem bevoorraad worden met voedsel, kleding en bewapening. Zo ontstonden in deze gebieden de zogenaamde romeinse villa’s, op de vruchtbare lössgronden met intensieve akkerbouw (spelt en tarwe) om het systeem te bevoorraden.

Door deze ontwikkelingen veranderde voor de aanwezige bewoners het leefgebied. Er ontstond een geregeld en bestuurd grondeigendom en het schiep veel nieuwe kansen.
De ontwikkeling van deze villa’s is geleidelijk verlopen. Waren het in den beginne hoofdzakelijk houten gebouwen, zo zijn deze in de loop der eeuwen verbeterd en deels in steen verbouwd. Later zijn er waar mogelijk verfraaiingen aangebracht en bijgebouwen (schuren, putten en stallen, maar ook badkamers) bijgeplaatst.
In hoeverre er romeinen woonden is twijfelachtig. Waarschijnlijk dat inheemse bevolking er plaats nam en van “elite en rijkdom” kan nauwelijks sprake zijn geweest. Als we “villa” nu moeten vertalen, denken we meer aan een landelijke nederzetting of boerderij.

Hoe was de situatie vóór de romeinse periode? De nederzettingen en huizen van de inheemse bevolking zwierven als losse clusters door het landschap. De bouw bestond uit een woon-schuur-stal-gedeelte onder één dak. Er was geen omheining of erfafscheiding.

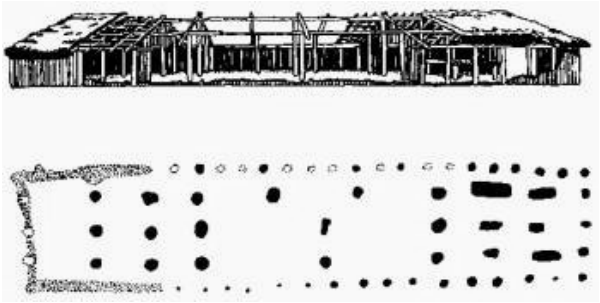

De bouw van de huizen was gebaseerd op overlevering en derhalve vrijwel overal hetzelfde. Met de komst van de romeinen kwam daar grote verandering in. De bouw was niet meer uniform, het werd steeds meer “architektenwerk”. Bestaande inheemse gebouwen werden “geromaniseerd”, aangepast in de romeinse bouwstijl.

De ontwikkeling van de nederzettingen door de komst van de romeinen.

In de 1e eeuw na Christus ontstaan omheiningen en erfafscheidingen en worden de eerst houten hoofdgebouwen, deels vervangen door steen. De stenen worden in deze regio uiteraard op locatie gevonden en gekapt of gezaagd. Denk bijvoorbeeld aan de Kunrader kalksteen.
In de 2e eeuw na Chr. zien we steeds meer nieuwe technieken toegepast in de structuur.
Het stenen hoofgebouw staat centraal. De fundamenten en dakconstructie worden versterkt en kelderruimtes verschijnen in het gebouw. Het hoofdgebouw wordt meer en meer verfraaid met zuilen, torentjes en façades (porticus). Sommige vertrekken in het hoofdgebouw worden verwarmd (badkamer) middels een soort holle baksteen waar warme lucht doorstroomt.
De bijgebouwen bevinden zich binnen een “compound”, een erf met greppels en andere omheiningen.
We zien duidelijke eigendomsgrenzen in rechthoeken en axiale vormen, waarin structuur en symmetrie zichtbaar is. Wat er binnen of buiten de omheining hoort, wordt gedefiniëerd. (mogelijk een soort Kadaster??)
Groot voordeel van deze ontwikkeling is dat de inheemse houten huizen normaal gesproken één generatie meegingen (35 jaar), terwijl de nu stenen gebouwen, honderden jaren konden worden gebruikt en bewoond. Het worden “familiehuizen”, waarin generatie op generatie vertoefde en meer en meer “monumenten”, gezien de verfraaiingen en verbeteringen.
De structuur van het binnenhuis wordt steeds complexer. Ook de sociale verhoudingen en relaties hebben uitwerking op het interieur van het gebouw (Denk aan verblijfsruimte voor “slaven” of bedienden).
Het monument “villa” is uiteindelijk een sociaal ontwikkelingsproces geweest.

Het jaar 406 wordt veelal als officieel einde gezien van de Romeinse tijd in Nederland.
Een geschiedkundig “donkere” periode breekt aan.

uitreksel : Bert Meijs, Kerkrade

Ondergrondse kolentrein op perron Simpelveld is verhuisd naar elders…..

Een mooie attractie op het ZLSM perron is niet meer te zien. Voor veel belangstellenden heel jammer, want de ondergrondse trein paste in de omgeving van het vroegere kolenspoor van de Domaniale mijn Kerkrade naar Simpelveld. Veel bezoekers aan de ZLSM maakten foto,s van de historische ondergrondse trein met zijn kolenwagentjes. Een ‘gedenkteken’ uit de tijd van de mijnen in deze streken van Limburg. Een waarlijk Limburgs Historisch Erfgoed.

De Duitse Hohenzollern persluchtlocomotief werd in 1928 geleverd aan de Domaniale mijn Kerkrade. En heeft daar jarenlang dienst gedaan om ondergronds de kolenwagens naar de schacht te brengen. Na het sluiten van de mijn in 1969 stond de locomotief al jaren te wachten op een waardige bestemming. Die was gevonden in Simpelveld waar medewerkers van de ZLSM, waarvan veel ouderen ook op de mijnen destijds werkzaam waren. Hier werd een herinnering levendig gehouden aan vroegere tijden....

Op 4 februari 2009 is de kolentrein verhuisd naar Terwinselen en daar staat hij nu voor de ingang van de z.g. Leermijn van de vroegere Staatsmijn Wilhelmina, in deze Leermijn werden jonge ondergrondse vakscholieren opgeleid.

Van onze Directeur Paul Jansen het volgende:
De leden van de Stichting Gedachteniskapel voor de Mijnwerkers waren geïnteresseerd in de trein en vroegen aan het bestuur van de ZLSM of de trein niet op hun terrein gestald kon worden. Het is de bedoeling dat bij de Kapel waar jaarlijks een herdenkingsdienst wordt gehouden voor alle mijnwerkers die ondergronds in de mijnen en ook bovengronds zijn verongelukt bij hun gevaarlijk werk om de steenkolen te delven. Geregeld komen mensen een bezoek brengen aan de kapel, steken een kaarsje op en kijken op de gedenktafels waar alle namen van de overledenen staan gebeiteld opdat we hen niet zullen vergeten...

De kolentrein is eigendom van de ZLSM en heeft deze aan de genoemde stichting voor onbepaalde tijd in bruikleen gegeven. Er komt een bord waarop het type, de fabrikant, de geschiedenis en het eigendom van de locomotief, en een verwijzing naar de activiteiten van de bruikleengever in Simpelveld, zijn aangegeven.

Namens allen van ZLSM een mooie herinnering aan de tijd van de Limburgse Mijnindustrie.

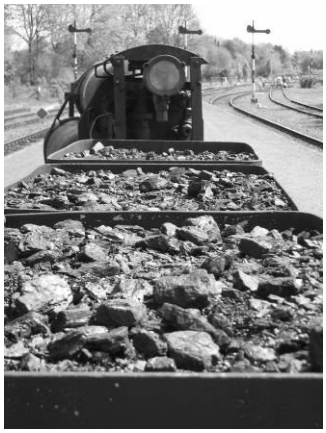

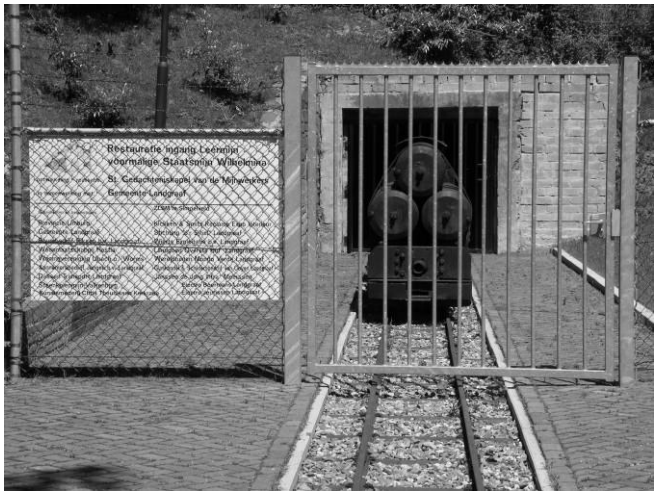

De ondergrondse kolentrein eigendom van de ZLSM staat nu sedert 2009 op het terrein van de voormalige Staatsmijn Wilhelmina in Terwinselen

Reportage van Michel Dreuw

Historisch Erfstuk weg uit Limburg…..

Jammer maar het bestuur van de ZLSM heeft blijkbaar geen belangstelling
Voor Limburgse waarden uit het verleden…
De ondergrondse locomotief is reeds overgebracht naar de Leermijn bij de Gedachteniskapel
voor de omgekomen mijnwerkers in Terwinselen.
Het voormalige LTM tramstel uit Heerlen dat enige jaren als pronkstuk in Simpelveld stond
Opgesteld is verplaatst naar Den Haag…..

Het LTM tramstel in de Saroleastraat Heerlen in 1950.

Tramstel op station Simpelveld

Het LTM tramstel staat nu in Den Haag…..
(foto Raymond Naber)

Michel Dreuw 17 nov 1012

Rentmeester der Graafin van Naßsau

Door: Hans Hermans

Neen, het is geen abuis, want zo staat het in het Register der Gemeente Bocholtz. Op 13 juni 1838 trouwde Peter Krout (1804-1872) met Catharina Machaux (1810-1887). Zij had in Mouland (thans Moelingen in de Voerstreek) een kruidenierswinkel. Op 15 maart 1852 verhuisde het echtpaar met vier van hun vijf kinderen naar Bocholtz en vestigde zich in de buurtschap Steen.
De ambtenaar van de Burgerlijke Stand der gemeente Bocholtz schreef toen in het register hun namen en andere gegevens. Achter de naam van Peter Krout schreef hij met kleine lettertjes: 'Rentmeester der Graafin van Naßsau', achter de naam van diens vrouw: 'Winkelierster' en achter de naam van Alphonse (1843-1928), hun derde zoon: 'Schoolleerling'.

Wie was die Graafin van Naßsau? Het wasHenriette d'Oultremont (1792-1864), de tweede eega van koning Willem I. De later te noemen gravin van Nassau, verhuisde op 7 februari 1841 vanuit de Quai de la Sauvenière 30 te Luik, naar Berlijn, waar ze op 17 februari 1841 in het huwelijk trad met Willem I (1772-1843). Willem I had reeds op 7 oktober 1840 afstand gedaan van de troon. Willem stierf op 12 december 1843 en Henriette gaf er reeds op 13 maart 1844 de voorkeur aan om vanuit Berlijn naar kasteel Rahe in Laurensberg bij Aken te verhuizen. Koetsreizen vanuit Laurensberg naar haar zus Pauline in Luik, naar families op de kastelen van Wégimont en Duras, waren voortaan veel gemakkelijker.

Nu wordt het al meteen duidelijk, waarom waar rentmeester Peter Krout op 15 maart 1852 vanuit Moelingen naar Bocholtz verhuisde. Vanuit Bocholtz was het kasteel Rahe beter bereikbaar dan vanuit Moelingen. De gravin overleed op 26 oktober 1864 op kasteel Rahe.

Op zoek naar meer recente data over gravin Henriette van Nassau en haar verblijf op kasteel Rahe, vond ik in Laurensberger Heimatblätter, Band 4/5 een bijdrage van Ludwig von Bessel met de titel: Die Gräfin Nassau und Schloß Rahe, blz. 245-257, Laurensberg 2004.

De auteur is royaal met factie, helaas ook met fictie. Volgens hem was:

'Willem I de koning van Holland'. (…) *(Dat is een abuis, de laatste koning van Holland heette Lodewijk en regeerde van 1806 tot 1810. Willem I was koning der Verenigde Nederlanden.)*
'De ouders van Henriette waren blij met de keus van Willem'. *(…) (Juist is dat de vader van Henriette reeds stierf in 1799, toen Henriette pas zeven jaar was.)*
'Henriette kocht kasteel Rahe na de dood van Willem'. (…) *(Juist is dat Henriette het kasteel op 4 februari 1843 door haar zus Pauline liet kopen.*
'Het is niet bekend wanneer de gravin vanuit Berlijn naar Laurensberg verhuisde'. *(…) Juist is, dat de verhuizing plaats vond op 13 maart 1844.*
'Peter Krout was 33 jaar bij de gravin in dienst'. (…) *(Juist is, dat de gravin in 1844 naar Laurensberg verhuisde en dat Peter Krout in 1872 stierf. Dat zijn precies 28 jaar.)*
'Zoon Alphonse werd op 5 augustus 1843 op kasteel Rahe geboren'. (…) *(Juist is, dat de vijf kinderen van het echtpaar Krout in Moelingen geboren werden en pas op 15 maart 1852 naar Bocholtz verhuisden, zodat in Laurensberg geen kinderen geboren werden. Toen het echtpaar in 1864 naar kasteel Rahe verhuisde was mevrouw Krout reeds 54 jaar.)*
'De maker van het grafmonument van Willem I is niet bekend'. (…) *(Juist is, dat het standbeeld door de Antwerpse beeldhouwer Wil Geefs gemaakt werd.)*
'Het is niet bekend waar het grafmonument zich bevindt'. (…) *(Juist is, dat het standbeeld zich in de Nieuwe Kerk te Delft bevindt, waar vrijwel alle leden van het koninklijk huis bijgezet werden.)*

‘De gravin stierf op 26 oktober 1864 en Alphonse Krout bracht het lichaam van de gravin naar de kerk van Battice’. (…) *(Juist is dat het lichaam bijgezet werd in de kapel van kasteel Wégimont in het Land van Herve.)*

Schloss Rahe

Er werden een paar abuizen gemaakt en tot nu toe nam niemand de moeite een corrigerende tekst te schrijven. Om het nageslacht niet met abuizen op te zadelen, proberen we in het volgende nummer van De Bongard de puntjes op de i te zetten. Er moeten nog een aantal recherches plaats vinden en ik ontving inmiddels belangrijke documenten. Dank aan de heer Jos Krüll uit Heerlen voor belangrijke gegevens uit het registerboek van de gemeente Bocholtz en aan de heer Ger Leenders uit Vaals, kleinzoon van Alphonse Krout, voor gegevens uit het familie-archief.

Reacties op Bokkenrijders believen België

Door: Hans Hermans

Ons orgaan 'De Bongard', publiceerde in nummer 4/2012, hoofdstuk XXVI, een bijdrage over het agro-pastorale bestaan in de tijd van Karel V. We konden lezen dat het dagelijkse leven van onze voorouders veel moeilijker was dan wij durven vermoeden. De bevolking nam toe, er was gebrek aan mest en te weinig vruchtbaar land, om mens, vee en planten te voeden. Zelfs het brandhout werd schaars. Naar aanleiding daarvan ontving ik van geïnteresseerde heemkundigen, een aantal boeiende reacties, waaruit bruikbare conclusies getrokken kunnen worden. Hoe lang duurde het tijdvak van de 'Late Middeleeuwen? Op agro-pastoraal gebied in ieder geval zo lang, dat oudere mensen zich nog kunnen herinneren, dat op straat paardenvijgen verzameld werden, dat de boeren de mesthoop midden op het erf hadden, dat de afvoerbuis van de wc niet naar het riool voerde maar naar de tuin, dat de kinderen meteen na de graanoogst naar het veld gingen om aren te lezen, dat hobbytuinmannen bezoek kregen van de 'staat' die naar de aardappelmoeheid informeerde en eventueel 'gepaste' maatregelen nam.

26.13.1.1. Döreboom of deureboom?

Een boeiend aspect is de *deureboom*, waarbij we ons moeten afvragen of we niet beter het begrip *döreboom* hadden kunnen gebruiken? In de bijdrage staat: De plaatselijke benaming döreboom of deurboom, een soort wegversperring, die altijd in de buurt van de Landgraben stond, was natuurlijk geen dorre (dode) boom, maar een grens- of wegversperring met een horizontaal draaipunt. (…)[1]

Döreboom

Een opmerkzame lezer constateert terecht, dat de horizontale afsluiting wel degelijk een dorre boom was. Het zware wortelgedeelte werd als contragewicht gebruikt en dat is goed te zien op de foto. Op de keper beschouwd werd hier een dorre boom (döreboom of dörreboom) gebruikt om er een afsluitende *deurboom* van te maken. Naast de vele slagbomen, bevonden zich in de buurt van de Landgraben ook drie deurbomen, die als toponiem gebruikt werden en dus met een hoofletter geschreven moeten worden. De plek Deurboom tussen Vetschau (Akens Rijk) en Horbach (Gulik) was waarschijnlijk zeer belangrijk, want op de adelaarsteen stond het woord *Dorrenbaum* gebeiteld. De heemkundige pastoor H.J. Gross, schreef in zijn boek: 'Das Protokoll eines Berittes (controlebeurt van de Landgraben en grensstenen), der Grenzen des Ländchens zu Heiden (in hertogdom Gulik) vom 29. Juni 1634 enthält über die obigen, hier in Betracht kommenden Scheidlinien die nähere Bestimmung, dass die Grenzen (dat zijn dus de wegen bij de Landgraben) von der Tütenmühle (thans Teuterhof) bis zum Hirtz dem Herrn von Heiden allein, von U.L. Frauen Rast (bij Laurensberg) bis an des Magistrats Grindel[2]

Halb und halb, von Vetzen (thans Vetschau) bis zum Dörrenbaum, zwischen Vetzen und dem Hofe Steinstrass (thans Horbach), der Herrlichkeit Heiden zustehen sollen. Auch sei zu bemerken, dass obwohl uf dieser seiten des Landgrabens, von den Dürrenbaum an bis uf den Herrpfahl[3]

der Magistrat von Aachen eine halb rode (een halve roede = 225 cm), nach ausweisung der daselbst stehenden schliesspählen prätendiert, die Jurisdiktion dem Herrn von Heiden zustehe. Das ganze Aachener Reich war also durch 138 steinerne Pfähle abgegrenzt, von den 71 ohne den Adler, das Wappen der Stadt, 63 aber mit demselben versehen waren. Einer führte ausser dem Adler das Wort "Dorrenbaum". Für letztere Bezeichnung habe ich noch keine Erklärung gefunden. (…)[4]
Het siert pastoor Gross dat hij voor het toponiem *Dorrenbaum* geen interpretatie had. Anders dan sommige heemkundigen die voor ieder verschijnsel een verklaring bij de hand hebben. Waarom pastoor Gross voor de plek *Deurboom,* tussen Vetschau en Horbach, drie verschillende schrijfwijzen gebruikt: Dörrenbaum, Dürrenbaum en Dorrenbaum, is vooralsnog onduidelijk.
Daar stond in ieder geval geen dorre of dode boom, want één ding is zeker: In de agro-pastorale tijd, was ieder takje dood hout waardevol en werden dode bomen met bekwame spoed gekapt om als brandhout te dienen.. Waarom ook, zou men een dode boom het slachtoffer laten worden van houtzwammen en andere schimmels?
Volgens het boek van pastoor Gross, moeten we dus constateren dat een *Dörrenbaum,* meer was dan een deurboom. Het was tevens een toponiem en werd in de protocollen van de grensritten als zodanig beschouwd. Dat blijkt ook bij de adelaarsteen met de gebeitelde naam *Dorrenboom.*

26.13.1.2. Dorre Boom

Een andere lezer maakte mij attent op een belangrijke uitgave van onze Heemkundevereniging Simpelveld-Bocholtz: Het Memorieboek 1 van pastoor Arnold Dydden 1571-1616. Hij verwees mij naar de registernummers 57R, 57V en 143R, waar de naam *Dorre Boom* meerdere malen vermeld staat. Bij registernummer 57R staat: 'De grenspalen in de Landgraaf beginnen bij de straat van de Dorre Boom (het land ter Heijden) en lopen dan langs het rijk van Aken tot de heerlijkheid van Eys'. (…) Dan bij register 57V: 'Tot de straat komend van de Dorre Boom voornoemd en gaand naar Heerlen, met inbegrip van Drievogels en de Beitel. En genoemde tienden gelden weer helemaal langs de Heerlense straat tot de Dorre Boom bij de genoemde Landgraaf'. (…) Sluiten wij af met registernummer 143R: 'De palen aan de oostkant van de tienden van Simpelveld blijken te zijn de openbare weg vanuit Heerlen gaande tot de Mijlboom na de Dorre boom; in het zuiden het rijk van Aken bij de Heerenpaal bij de Landgraaf; door de Vlengendaalse velden over de Plaat; naar het westen de heerlijkheid Eys'. (…)[5]
Vergelijken wij de toponiemen die pastoor Gross gebruikte met die van pastoor Dydden, dan komen we tot de conclusie, dat hier hetzelfde toponiem bedoeld werd. Dat pastoor Dydden het toponiem niet definieert moeten we accepteren.

26.13.7.1. Mestgebrek en donderbalk

Met betrekking tot het mestgebrek van vroeger, kan een lezer zich herinneren dat het oprapen van paardenvijgen niet vanzelfsprekend was. Bij de meeste paarden werd een jutezak zodanig onder de staart bevestigd, dat er maar zelden een vijg op straat viel. Een lezer kan zich herinneren, dat de wc, in die tijd zonder 'W' in de tuin stond en 'hüs-je'of 'hüske' genoemd werd. In Simpelveld ook: *kakhoees, kakkes, kakes,* later *closet.* In Bocholtz: *AB, abé,* soms *abtritt* en in Vaals ook wel *abort.* Goede manieren veronderstelden dat die triviale begrippen op een bepaald moment niet meer gebruikt mochten worden en werden dus vervangen door leuke equivalenten zoals: *hoeeskapel, klo(ster)* en *hatskammer.* De naam 'hartjeskamer' is overigens niet relevant, want het cryptogram bestond oorspronkelijk uit twee billen.

aarsje werd hartje

Toen de preutsheid verder toenam maakte men van de billen een hartje. De afvoer van het closet werd natuurlijk niet naar het riool geleid, maar de faecaliën kwamen in een gierkuil terecht, waarvan de inhoud regelmatig naar de moestuin getransporteerd moest worden. Hiervoor gebruikte men een speciale steelemmer. Bij gebrek aan superzacht toiletpapier gebruikte men de krant van 'gisteren', die tergend langzaam tot ontbinding overging. Dat op die manier drukkerslood in ons eten terecht kwam, daarover praatte niemand.

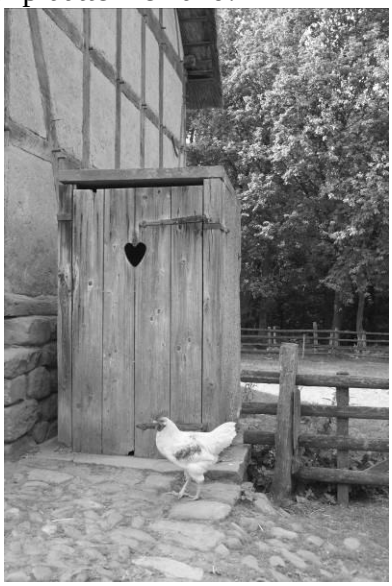

Het gebruik om een wc ook 00 te noemen ontstond in Duitsland, waar zich in goedkope hotels geen wc op de kamer maar op de gang bevond. Naast kamer 1 bevond zich toen *'kamer 00'*. Het vertrek werd *null-null* soms ook *Onkel-Otto* genoemd. Studenten uit betere kringen gebruikten bij voorkeur geen banale begrippen en spraken over: *secret(ariaat), vespasianum* of *kneukefonium.* Dat onze voorouders veel minder geaffecteerd waren, blijkt uit het feit, dat het in Duitsland tot in de 18e eeuw gebruikelijk was, om bij een huwelijk de bruid een *pispot* (nachtspiegel of kamerpot) cadeau te doen. Voorkeur genoten nachtpotten met op de bodem het gezicht van een man met verbazingwekkend open ogen en de glasheldere tekst: 'Das Auge sieht den Himmel offen!'[6] Ook heemkundigen raker mettertijd vertrouwd met het feit, dat de huidige generaties preutser zijn.

Er is de afgelopen eeuw ontzettend veel veranderd en het gebruik van een wc wordt zelfs verplicht gesteld in de arbowetgeving, zodat de hoofdaannemer van een bouwbedrijf verantwoordelijk is voor deze voorziening. Er zijn tegenwoordig verplaatsbare chemische toiletten te huur met een wasbak aangesloten op een watertank. De opzichtig gekleurde Toi-Toi, Dixi en Biobox komen we overal tegen en geen mens die nog denkt aan de *donderbalk* van weleer.

26.13.10.1. Mireboom werd Mijlboom

In de bijdrage staat dat 'rotacisme' wel vaker voor komt. Het betekent dat de vloeiklanken L en R soms verwisseld worden, zoals bij de *durpel* (drempel), die in sommige plaatsen *dulper* genoemd wordt. We konden ook lezen dat de historische uitkijkboom meestal *mireboom* genoemd werd, afgeleid van het Franse werkwoord *mirer* dat observeren of uitkijken betekent.

Mireboom

Het is interessant dat pastoor Dydden bij registernummer 143R schreef: 'Dye paelen nae oesten der thienden Sympelvelt sijnt bevonden dye gemeyn straet, koemende van Herlen, gaenden tot den Mijlboom na den Dorre boem'. (…) Wij mogen hieruit opmaken dat het Waalse begrip van de 'arbre mirer' in ieder geval ouder is dan het begrip *Mijlboom* van pastoor Dydden. Er wordt wel eens gesuggereerd dat het een *mijlboom* van Napoleon was, maar die man leefde van 1769 tot 1821. Pastoor Dydden was pastoor te Simpelveld van 1571 tot 1616.

26.13.12.1. Li bwês Pireuse (Preusbos)

We weten dat onze oosterburen niet zo maar accepteren, dat er bij ons in de buurt Waalse taaleilanden bestonden. Waarom zouden Wahlwiller bij ons en Walheim bij Aken geen middeleeuwse Romaanse taaleilanden kunnen zijn? Er bestaan immers ook Nederlandse taaleilanden in Zuid-Afrika en Duitse taaleilanden in de Verenigde Staten. Leraar Joseph Liese uit Aken was voortdurend op zoek naar de etymologie van lokale toponiemen. Van de Nederlandse taal moest hij niets hebben en die beschouwde hij als een minderwaardig dialect. We begrijpen het al, Liese was een Pruisisch patriot van de bovenste plank en de grensgebonden toponiemen ontlenen aan de Nederlandse taal, was voor hem ondenkbaar. Hij beschouwde de Nederlandse taal als een triviaal volkstaaltje, meer nog als een dialect. Liese (1866-1939) werd geboren in de buurt van Osnabrück, was leraar aan een gymnasium in Aken en huldigde nationaal-socialistische ideeën, wat gezien de tijd waarin hij leefde begrijpelijk is. Hij hield zich ook bezig met heemkunde en het is minder goed begrijpelijk dat hij zich als Münsterländer geroepen voelde de Akener toponiemen en veldnamen, een Noordoostduitse etymologische basis te geven. Omdat in Berlijn het boord van een hemd *hemdprise* genoemd wordt, was volgens hem het Preusbos van Aken het boord van een bos. Liese stond nooit verlegen als er iets verklaard moest worden, want de Hemdprise was de ‘Umfassung’ van de hals en daarom was het Preusbos ook een Umfassung.

Ook met betrekking tot de *Sjorekop* in het Preusbos, daar waar Adelaarsteen met nummer 16 staat, huldigde hij een eigenaardige uitleg. Hij noemde die plek *Schorenkap* en stelde vast dat een schoor een klip of klif is. Hij vergeleek het bos met een steile rotskust. Wij weten nu dat een schoor een synoniem is voor een dam of wal. Gezien de onmiddellijke nabijheid van de Landgraben ligt dat meer voor de hand.

De heer Kottmann schreef vanuit Aken: ‘Liese war typischer Vertreter des deutschen Bürgertums der Nachkaiserzeit. Menschen mit höherer Schul- oder gar akademischer Bildung empfanden sich als gesellschaftlich privilegiert und lehnten daher zumeist die Weimarer Republik und die demokratischen Parteien - zumindest der Linken - ab. Aber man war nicht nur hochgebildet, sondern auch kulturell vielseitig interessiert. Liese besuchte nicht nur das Theater und Konzerte, sondern schrieb selbst Kritiken für die Zeitungen. Politik, Geschichte und Kultur empfand man damals deutschnational. Die niederländische Sprache und Kultur wurde dabei auch im Grenzland nicht ganz für voll genommen", sondern für eine Art von Dialekt gehalten. Das könnte Lieses Blickwinkel für die Zugehörigkeit Limburgs zu den Niederlanden und seine eigenständige "streektaal" verengt haben.[7]

Literatuur en noten:

[01] De Bongard, Bokkenrijders believen België (28), Hoofdstuk XXVI , Karel V, blz. 272 e.v.

[02] Een grindel was pars pro toto de naam voor een grensbarricade of staketsel.

[03] De Drieherensteen werd op 15 april 2000 bij graafwerkzaamheden gevonden en kon dank zij de Heemkundevereniging De Bongard op 21 mei 2003 feestelijk herplaatst en onthuld worden
Hans Hermans: Jesjpoort & Jesjtivvelt, boek 2, blz. 8, Bocholtz 2004.

[04] H.J. Gross: Geschichte des Aachener Reichs, blz. 65-67, Aachen 1894.

[05] Jo van der Werf verzorgde de transcriptie van de historisch teksten.

[06] Ernest Borneman: Der obszöne Wortschatz der Deutschen, blz. 72.13, Köln 2003.

[07] Dank aan de heer Dietmar Kottmann voor zijn digitaal bericht d.d. 15 januari 2013.

19 januari 2013

Beelde va hei en heierum.

Boanheisage 2

Ze leëves duks, bin ich d'r berg tusje Nyswiller en de Boanhei erop of aaf jevare , ezoejaar in de tsiet van d'r autoloze-zondig met de fiets op de linkerweghelf, evvel joa erop doeret langer wie eraaf,en vrugger sjtong tusje 't tankstation en 't kruutspunt d'r 2km poal

Bekieks-te dich noe de weëgwiezere da wees ich net of dat hoëger wiskunde is of dat d'r rèchenmeester, wie heë va Nyswiller erop koam, in de plaatsj van op d'r km tseller op de de oër jekiekt hat. I jiddes jevaal aa Nyswiller sjteet noa Bóches 5km, en noa Zumpelveld 4km, kuns-te op jen Boanhei da is doa noa Nyswiller 2km, noa Bóches 2km, en noa Zumpelveld 2km.

En dat al joare.

Pierre Schnackers 18.02.2013.

Overzicht inhoudsopgaves 2012

Periodiek 01 / 2012

Thema	Auteur	Pag.
Voorwoord	A. Hamers	2
Jubileumjaarprogramma 2012	W. Wierts	4
Opening Tentoonstelling Pastoor Dydden	P. Hamers	5
Dialektavond "Der eenentswantisgste pluk"	Sectie Dialect	6
Brief aan de leden	W. Wierts	6
Jubileumavond 25 jaar heemkundevereniging	W. Wierts	7
Ik zou wel eens willen weten !!!!	J. Schnackers	8
Eencellige koraal via kraal naar koraalmuziek	H. Hermans	9
Jubilarissen 25 jaar in 2012	W. Wierts	9
Ter Herdenking	W. Wierts	10
Bestuur heemkundevereniging De Bongard 1987 - heden	W. Wierts	12
Scheidend burgemeester Bogman steunt HKV	L. Wolters	13
Limburgtour brengt gouverneur Bovens naar Simpelveld-Bocholtz	L. Wolters	15
Lezing 80-jarige oorlog	B. Meijs	19
De Loerdagen	P. Schnackers	22
Nog een foto van de opening van de provinciale weg	Y. Vermariën	24
Poasje en vrugjoar	T. Schleck-Lommen	25
Steenkolenmijnen en Spoorwegen in de Oostelijke Mijnstreek	M. Dreuw	26
Beelde va heij en heijerum (1): 't Absoutekruuts va Bóches	P. Schnackers	39
Die moderne Art zu restaurieren	C. Theunisssen	41
Bokkenrijders believen Belgie (25)	H. Hermans	42
Sectie Techniek bericht	A. Hamers	64
Overzicht inhoudsopgaves 2011	O. Reitz	65

Periodiek 02 / 2012

Thema	Auteur	Pag.
Voorwoord	A. Hamers	68
Erratum Dyddenboek	J. Van der Werf	70
Congregatie van de zusters van het Arme kind Jezus	dr. ir J. Schnackers	70
De komst van de zusters naar Simpelveld	J. Van der Werf	102
De Paramenten van de Zusters	J. Van der Werf	105
Gedicht: Gedanke bei 't bezuk an 't kloeëster	A. Franssen	111
Haus Loreto August 1944 – Mai 1945	D. Jaegers	112
Mgr. Johannes Theodor Laurent, Spion van de Heilige Stoel	H. Hermans	124
Triptiek: Aanbidding door de H. Drie Koningen	H. Hermans	149
Gedicht: non verbaal	P. Schnackers	150
Jaarprogramma 2012	W. Wiertz	151
OpenMonumentenDag 9 september 2012	P. Hamers	152
Jaarverslag 2011 van secretaris	W. Wiertz	154
Ter herdenking – overzicht overleden leden	W. Wiertz	157
Jubilarissen 25 jaar lid in 2012	W. Wiertz	159
De groeten uit Simpelveld	M. Dreuw	160
Fotoreportage Opening Dydden tentoonstelling	P. Hamers	163
Aanbieding Dyddenboek in Kerkrade	J. Van der Werf	165
Fotocollage Klooster Loreto	O. Reitz	166

Periodiek 03 / 2012

Thema	Auteur	Pag.
Voorwoord	A. Hamers	170
Jubileumavond zilveren heemkundevereniging	L. Wolters	172
OpenMonumentenDag 9 september 2012	P. Hamers en B. Havenith	175
De steen van Bocholtz	H.J. Tolboom	179
Chemisch en petrografisch onderzoek naar Bocholtzer kalksteen	B. van Os	187
Heemkundig museum Scholtissenhof stopt	P. Hamers	190
Jaarprogramma 2012/2013	W. Wiertz	191
Uitnodiging ALV	W. Wiertz	192
Lezing: Kerkelijk textiel in Limburg	I. Scholl	193
Van zwart naar groen landschap	M. Dreuw	195
Boanheisage	P. Schnackers	202
Huldiging van bijzondere inwoners met een plaquette	L. Wolters	203
Taxatie op Locatie een daverend succes	J. Schnackers	208
Bokkenrijders believen België (27)	H. Hermans	210
Boekbeschrijving		230

Periodiek 04 / 2012
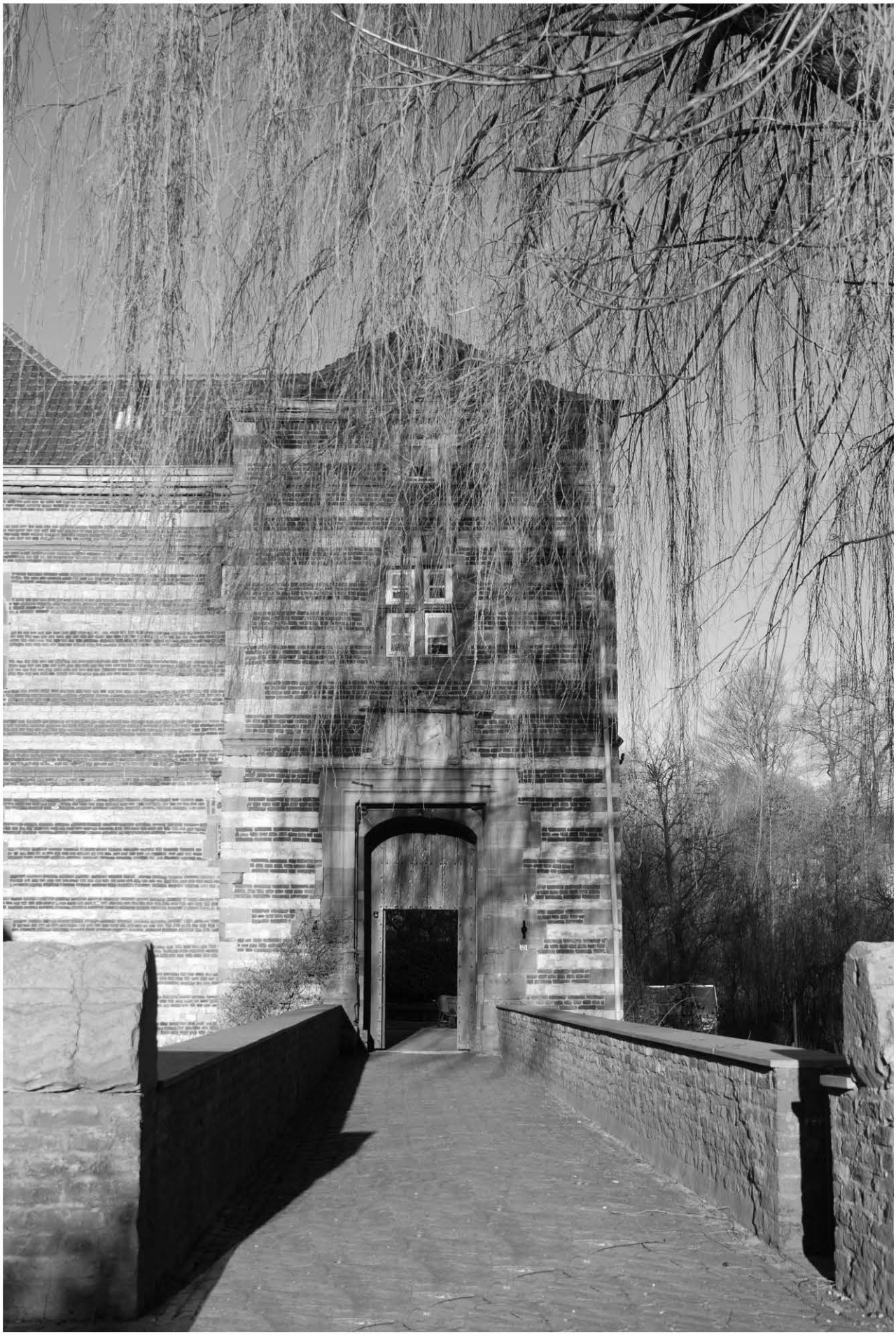
Thema	Auteur	Pag.
Voorwoord	A. Hamers	232
Onderzoek naar de beroepen van mijn voorouders van vaderskant	D. Jaegers	233
Simpelveld en Bocholtz tussen 1770 en 1820.	J. Van Der Werf	247
Wij gedenken Frans Hamers	L. Wolters	252
Mijn Verleden Mijn Toekomst	P. Hamers	253
Een kwart eeuw heemkundevereniging	L. Wolters	255
Jaarprogramma 2013	W. Wiertz	256
Lezing: Limburgse Verwantschappen	B. Havenith	257
Cursus genealogie en internet	B. Havenith	258
Lezing: Nederzettingen bij Villa Vlengendaal	H. Backbier	259
Romeinse villa Vlengendaal	L. Wolters	260
Tragisch ongeluk op de Spoorlijn Aken-Maastricht.	M. Dreuw	263
Dialect vuur ummer	A. Franssen	265
Boek over Hoeve De Hof verschenen	A. Hamers	266
Boekpresentatie Hoeve De Hof	A. Hamers	267
Een mooie gang	P. Hamers	269
Impressie Lezing Textiel	L. Wolters	271
Bokkenrijders believen België (28)	H. Hermans	272